

Załącznik nr 1 do uchwały nr.....
Zarządu Województwa Dolnośląskiego
z dnia.....

**DOLNY
ŚLĄSK**

**PROJEKT - REGIONALNY PROGRAM
ROZWOJU EKONOMII SPOŁECZNEJ W
WOJEWÓDZTWIE DOLNOŚLĄSKIM NA
LATA 2021-2027 Z PERSPEKTYWĄ DO
2030 r.**

**DOLNY
ŚLĄSK**

Regionalny Program Rozwoju Ekonomii Społecznej w województwie dolnośląskim (RPRES)

Spis treści

Regionalny Program Rozwoju Ekonomii Społecznej w województwie dolnośląskim (RPRES)	1
Spis treści	1
Wykaz skrótów	3
Wprowadzenie	5
1. Ekonomia społeczna.....	8
1.1. Jak rozumiemy ekonomię społeczną?.....	8
1.2. Podmioty ekonomii społecznej i przedsiębiorstwa społeczne.....	9
Podmioty ekonomii społecznej	9
Przedsiębiorstwa społeczne.....	11
1.3. Instytucje otoczenia ekonomii społecznej (IOES)	13
IOES mające bezpośredni wpływ na rozwój ekonomii społecznej w regionie.	13
IOES mające pośredni wpływ na rozwój ekonomii społecznej w regionie	19
2. Wyzwania ekonomii społecznej w województwie dolnośląskim.	23
Problemy i potrzeby PES.....	23
Podmioty Ekonomii Społecznej w województwie dolnośląskim	23
Potencjał reintegracyjny PES, w tym PS.....	30
Kondycja ekonomiczna PES, w tym PS.....	35
Współpraca JST - PES	45
Udział ekonomii społecznej w politykach publicznych	51
Zaangażowanie obywateli w inicjatywy związane z ES.....	54
2.1. Wpływ sytuacji epidemicznej związanej z rozprzestrzenianiem się COVID-19 na sytuację PES	56

2.2. Analiza SWOT	59
3. Cele.....	66
3.1. Struktura celów	66
3.2. Cel główny i cele szczegółowe.....	66
4. Kierunki interwencji	69
4.1. Wzmocnienie konkurencyjności i kondycji ekonomicznej podmiotów ekonomii społecznej.....	69
4.2. Zwiększenie dostępu do wysokiej jakości usług reintegracji społecznej i zawodowej dla mieszkańców Dolnego Śląska.....	73
4.3. Zwiększenie zaangażowania samorządu terytorialnego w rozwój ekonomii społecznej i poprawa współpracy z PES.....	75
4.4. Upowszechnianie roli ekonomii społecznej jako ważnego narzędzia służącego rozwojowi lokalnemu i rozwiązywaniu problemów społecznych.....	77
5. System realizacji.....	79
5.1. Zarządzanie programem	79
5.2. Finansowanie działań	79
5.3. Monitoring i ewaluacja.....	83
6. Proces opracowania RPRES.....	84
7. Wskaźniki realizacji RPRES	85
8. Cele RPRES a Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej.....	88
9. Cele RPRES a Strategia Rozwoju Województwa	90
10. Spis tabel.....	92
11. Spis Map.....	92

Wykaz skrótów

AKSES – system akredytacji i standardów działania instytucji wsparcia ekonomii społecznej

BGK – Bank Gospodarstwa Krajowego

BUR – Baza Usług Rozwojowych

CIS – Centrum Integracji Społecznej

DOPS – Dolnośląski Ośrodek Polityki Społecznej

DPES – dolnośląski podmiot ekonomii społecznej

DUW - Dolnośląski Urząd Wojewódzki

DWUP – Dolnośląski Wojewódzki Urząd Pracy

EFRR – Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego

EFS – Europejski Fundusz Społeczny

EFS + – Europejski Fundusz Społeczny Plus

EMES – Europejska Sieć Badawcza, zajmująca się głównie problematyką III sektora

ES - ekonomia społeczna

EU – Unia Europejska

FP – Fundusz Pracy

FEDS – Fundusze Europejskie dla Dolnego Śląska 2021-2027

GUS – Główny Urząd Statystyczny

IOES – Instytucje Otoczenia Ekonomii Społecznej

IRP – Instytucje Rynku Pracy

IP - Instytucja Pośrednicząca

IZ – Instytucja Zarządzająca

JOPS - jednostka organizacyjna pomocy społecznej

JST – jednostka samorządu terytorialnego

KGW – Koło Gospodyń Wiejskich

KIS – Klub Integracji Społecznej

KKRES – Krajowy Komitet Rozwoju Ekonomii Społecznej

KPRES – Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej do 2030 roku. Ekonomia Solidarności Społecznej

KRS – Krajowy Rejestr Sądowy

LGD – Lokalna Grupa Działania

**Regionalny Program Rozwoju Ekonomii Społecznej w województwie dolnośląskim
na lata 2021-2027 z perspektywą do 2030 r.**

MRiPS – Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej

MŚP – sektor mikro-, małych i średnich przedsiębiorstw

NGO (ang. *non-governmental organization*) – organizacja pozarządowa

OPS – Ośrodek Pomocy Społecznej

OWES – Ośrodek Wsparcia Ekonomii Społecznej

PCPR – Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie

PES – podmiot ekonomii społecznej

PFRON – Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych

PO – Program Operacyjny

PO WER – Program Operacyjny Wiedza Edukacja Rozwój 2014–2020

PS – przedsiębiorstwo społeczne

PUP – Powiatowy Urząd Pracy

PZP – Prawo zamówień publicznych

RKRES – Regionalny Komitet Rozwoju Ekonomii Społecznej

RPRES - Regionalny Program Rozwoju Ekonomii Społecznej

ROPS – Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej

SIWZ – Specyfikacja Istotnych Warunków Zamówienia

SODiR - System Obsługi Dofinansowań i Refundacji PFRON

SRWD – Strategia Rozwoju Województwa Dolnośląskiego

UE – Unia Europejska

UMWD - Urząd Marszałkowski Województwa Dolnośląskiego

UZP – Urząd Zamówień Publicznych

WRES / Wojewódzka Rada Ekonomii Społecznej

WRPDES/ Wieloletni regionalny plan działań na rzecz promocji i upowszechniania ekonomii społecznej oraz rozwoju instytucji sektora ekonomii społecznej i jej otoczenia w województwie dolnośląskim (2012-2020)

WTZ – Warsztaty Terapii Zajęciowej

WUP – Wojewódzki Urząd Pracy

ZAZ – Zakład Aktywności Zawodowej

ZPCh – Zakład Pracy Chronionej

ZUS – Zakład Ubezpieczeń Społecznych

Wprowadzenie

Regionalny Program Rozwoju Ekonomii Społecznej w województwie dolnośląskim na lata 2021-2027 z perspektywą do 2030 r. to dokument, którego podstawą jest Ustawa o ekonomii społecznej¹ i art. 54. ust. 1., zgodnie z którym „Samorząd województwa koordynuje w województwie działania na rzecz rozwoju ekonomii społecznej, w szczególności: 1) opracowuje regionalny program rozwoju na rzecz ekonomii społecznej na podstawie ustawy z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju, zgodny ze strategią rozwoju województwa w zakresie polityki społecznej”.

Analogiczny zapis znajduje się w zaktualizowanym Krajowym Programie Rozwoju Ekonomii Społecznej do 2030 r. *Ekonomia Solidarności Społecznej (KPRES)*²: *Do zadań samorządu województwa w zakresie wspierania rozwoju ekonomii społecznej należy w szczególności: - opracowanie regionalnego programu rozwoju na rzecz ekonomii społecznej zgodnego ze strategią rozwoju województwa w zakresie polityki społecznej*. W KPRES znajdują się także wytyczne dotyczące zawartości programu oraz jego struktury: *Szczególnie ważnym zadaniem samorządu będzie przygotowanie, realizacja i monitorowanie Regionalnego Programu Rozwoju Ekonomii Społecznej. Dokument ten powinien zawierać w szczególności spójną i logiczną strukturę celów i oczekiwanych efektów, jak również odpowiadające im wskaźniki produktu i wskaźniki rezultatu, zasoby finansowe niezbędne do osiągnięcia wyznaczonych celów i rezultatów, obejmujące zarówno środki krajowe (samorządu terytorialnego, funduszy celowych i budżetu państwa), jak i europejskie, a także opis systemu zarządzania i monitorowania efektów, w tym w formie corocznego raportu o stanie ekonomii społecznej w regionach. Istotne jest także zachowanie zgodności programów regionalnych z Krajowym Programem Rozwoju Ekonomii Społecznej oraz z innymi dokumentami programowymi i strategicznymi dotyczącymi rozwoju województwa i polityki społecznej, a w szczególności ze strategią województwa w zakresie polityki społecznej*³. Kolejnym dokumentem uzasadniającym powstania i realizacji RPRES jest Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy

¹ Ustawa z dnia 5 sierpnia 2022 r. o ekonomii społecznej (Dz.U. 2022 poz. 1812)

² Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej do 2030 roku. *Ekonomia Solidarności Społecznej*, przyjęty uchwałą nr 212 Rady Ministrów z dnia 26 października 2022 r., s. 64

³ Jak wyżej s. 65

**Regionalny Program Rozwoju Ekonomii Społecznej w województwie dolnośląskim
na lata 2021-2027 z perspektywą do 2030 r.**

społecznej⁴ art. 21 ust. 4 a, zgodnie z którym do zadań samorządu należy koordynowanie działań na rzecz sektora ekonomii społecznej w regionie. W imieniu województwa, za opracowanie, realizację i monitorowanie realizacji RPRES odpowiadają regionalne ośrodki polityki społecznej.

Regionalny Program Rozwoju Ekonomii Społecznej w województwie dolnośląskim na lata 2021-2027 z perspektywą do 2030 jest programem rozwoju zgodnie z zapisami w znowelizowanej Ustawie o zasadach prowadzenia polityki rozwoju⁵. Jest dokumentem o charakterze operacyjno-wdrożeniowym, stanowiącym zasadnicze narzędzie realizacji zapisów Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2030⁶ zapewniając spójność z celami strategii. Dokument jest jednocześnie spójny z założeniami Krajowego Programu Rozwoju Ekonomii Społecznej zarówno pod względem działań w ramach kierunków interwencji jak i kluczowych wskaźników, które zostały przeniesione na poziom regionu.

Program stanowi podstawę do planowania i programowania szczegółowych interwencji na poziomie regionu w zakresie rozwoju ekonomii społecznej, w tym tworzenia i rozwoju podmiotów ekonomii społecznej. Dokument ujmuje całościowo problematykę sektora ekonomii społecznej jako istotnego elementu regionalnej polityki w zakresie zatrudnienia i integracji społecznej.

Pierwszym dokumentem, który przedstawiał wizję oraz spójne ramy dla rozwoju ekonomii społecznej był *Wieloletni regionalny plan działań na rzecz promocji i upowszechniania ekonomii społecznej oraz rozwoju instytucji sektora ekonomii społecznej i jej otoczenia w województwie dolnośląskim (2012-2020)*. Plan obowiązywał do 2015 roku, po czym został zastąpiony przez *Regionalny Program Rozwoju Ekonomii Społecznej w województwie dolnośląskim na lata 2016-2020*, w którym przedstawiona została wizja rozwoju ekonomii społecznej w regionie poprzez określenie wskaźników i rezultatów, których osiągnięcie do roku 2020 było istotne dla Samorządu

⁴ Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (Dz.U.2023.535).

⁵ Ustawa z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju (tekst jednolity Dz. U. z 2021 r., poz. 1057)

⁶ Uchwała Zarządu Województwa Dolnośląskiego nr 5620/VI/22 z dnia 11 lipca 2022 r. w sprawie zmiany uchwały nr 6146/V/18 Zarządu Województwa Dolnośląskiego z dnia 31 października 2018 r. w sprawie przyjęcia Planu wykonawczego Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2030.

**Regionalny Program Rozwoju Ekonomii Społecznej w województwie dolnośląskim
na lata 2021-2027 z perspektywą do 2030 r.**

Województwa. Program zawiera propozycje konkretnych działań, które mają prowadzić do osiągnięcia rozwoju ekonomii społecznej w województwie dolnośląskim.

Pracując nad nowym RPRES, w pierwszej kolejności skoncentrowano się na określeniu wyzwań dla sektora rozumianych jako kluczowe problemy do rozwiązania i potrzeby do zaspokojenia, aby sektor mógł się rozwijać w pożądanym kierunku. Następnie sformułowano cel główny i cele szczegółowe, zdefiniowano oczekiwane rezultaty wraz ze wskaźnikami. W efekcie zdefiniowano kluczowe kierunki interwencji i działania, jakie należy podejmować, aby ekonomia społeczna rozwijała się w sposób oczekiwany i uporządkowany oraz skoordynowany z innymi działaniami województwa. „*Regionalny Program Rozwoju Ekonomii Społecznej w województwie dolnośląskim na lata 2021-2027 (2030)*” powstał w wyniku prac członków grupy roboczej ds. aktualizacji planu działającej przy Dolnośląskim Komitecie Rozwoju Ekonomii Społecznej w ramach projektu „Dolnośląska Ekonomia Społeczna”. Mimo okresu pandemicznego, dołożono wszelki starań w celu zapewnienia partycypacyjnego charakteru prac nad dokumentem, poprzez włączenie w pracę możliwie szeroko przedstawicieli sektora, w tym reprezentantów podmiotów ekonomii społecznej. Szczególnie ważnym była wspólna praca nad dokumentem przedstawicieli sektora publicznego i przedstawicieli PES, ponieważ właśnie silna współpraca pomiędzy tymi dwoma sektorami wydaje się być najważniejszym czynnikiem/elementem, na którym rozwój ES powinien się koncentrować. Program został przyjęty uchwałą nr 6301/VI/22 Zarządu Województwa Dolnośląskiego z dnia 21 grudnia 2022 r.

W związku z wejściem w życie ustawy z dn. 5 sierpnia 2022 r. o ekonomii społecznej, RPRES wymagał aktualizacji. Po dostosowaniu Programu do nowej podstawy prawnej został on przekazany do konsultacji Dolnośląskiego Komitetu Rozwoju Ekonomii Społecznej a następnie skierowany do konsultacji społecznych.

**DOLNY
ŚLĄSK**

1. Ekonomia społeczna

Mimo, że idea i wartości jakie wiążą się z ekonomią społeczną mają w Polsce już ponad 100-letnią historię, to samo pojęcie jakim jest „ekonomia społeczna” wciąż nie zagościło w powszechnej świadomości polskiego społeczeństwa. Nie miały wpływ na taki stan miał długoletni brak ustawy o ekonomii społecznej, która byłaby trwałym punktem odniesienia porządkującym regulacje prawne, zarówno na szczeblu krajowym jak i regionalnym, które tworzone są na potrzeby perspektywy finansowej UE. Zmiana w na poziomie legislacyjnym nastąpiła w dniu 5 sierpnia 2022 r. kiedy przyjęto ustawę o ekonomii społecznej, która zaczęła obowiązywać od 30 października 2022 r. Ustawa wprowadziła szereg zmian, w tym konieczność zmiany zasad funkcjonowania Regionalnych Komitetów Rozwoju Ekonomii Społecznych oraz aktualizacji regionalnych programów rozwoju ES. W niniejszym rozdziale przedstawiono definicję ekonomii społecznej oraz najważniejsze pojęcia z nią związane, opierając się w szczególności na *Ustawie z dnia 5 sierpnia 2022 r. o ekonomii społecznej* oraz *Krajowym Programie Rozwoju Ekonomii Społecznej do 2030 roku. Ekonomia Solidarności Społecznej* (KPRES)

1.1. Jak rozumiemy ekonomię społeczną?

Ekonomia społeczna – to działalność podmiotów ekonomii społecznej na rzecz społeczności lokalnej w zakresie reintegracji społecznej i zawodowej, tworzenia miejsc pracy dla osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, świadczenia usług społecznych, realizowana w formie działalności gospodarczej, działalności pożytku publicznego oraz innej działalności o charakterze odpłatnym⁷.

Przytoczona powyżej definicja ma bezpośrednie przełożenie na rozumienie tego, czym są podmioty ekonomii społecznej, w których najważniejszą rolę odgrywają ludzie i ich potrzeby. Zysk ekonomiczny nie jest zatem celem samym w sobie, ale ma służyć realizacji działań ukierunkowanych na pomoc osobom wykluczonym lub zagrożonym wykluczeniem społecznym oraz na świadczeniu usług społecznych. Dzięki takiemu podejściu, PES stają się narzędziem do kształtowania warunków do pozytywnej zmiany sytuacji osób wymagających wsparcia, aby mogły w pełni uczestniczyć w życiu społecznym i zawodowym.

⁷ Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej do 2030 roku. Ekonomia Solidarności Społecznej, przyjęty uchwałą nr 212 Rady Ministrów z dnia 26 października 2022 r., s. 9

1.2. Podmioty ekonomii społecznej i przedsiębiorstwa społeczne

Podmioty ekonomii społecznej, to kategoria podmiotów, które definiują wspólne cechy oraz zasady funkcjonowania tj.:

- *nadrzędność celów społecznych nad celami ekonomicznymi;*
- *nadrzędność świadczenia usług dla członków, pracowników lub wspólnoty nad kategoriami bezwzględnego zysku;*
- *autonomiczne zarządzanie i partycypacyjny proces decyzyjny;*
- *prowadzenie w sposób regularny działalności w oparciu o instrumenty ekonomiczne oraz ponoszeniu w związku z tą działalnością ryzyka ekonomicznego⁸.*

Podmioty ekonomii społecznej

W Polsce za **podmioty ekonomii społecznej**, wg zapisów KPRES, uznaje się wiele różnych typów i form działalności mieszczących się zarówno w sektorze spółdzielczym, jak i sektorze pozarządowym tj. np. stowarzyszenia, fundacje, spółdzielnie socjalne, spółdzielnie inwalidów i niewidomych, spółdzielnie pracy, podmioty kościelne czy koła gospodyń wiejskich. Do grona PES zalicza się także jednostki odgrywające ważną rolę w reintegracji osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, czyli m.in. warsztaty terapii zajęciowej, centra i kluby integracji społecznej, zakłady aktywności zawodowej. Obejmują zatem szeroką kategorię podmiotów, których działalność wpisuje się we wspomnianą wcześniej definicję ekonomii społecznej. Dokładną definicję PES znaleźć można w zarówno w Ustawie o ES jak i w KPRES. Zgodnie z tą definicją PES to:

- spółdzielnie socjalne działające na podstawie ustawy z dnia 27 kwietnia 2006 r. o spółdzielniach socjalnych (Dz. U. z 2020 r. poz. 2085, z późn. zm.),

⁸ Za KPRES: *Według definicji sformułowanej przez europejską sieć badawczą EMES (European Research Network) inicjatywy wpisujące się w przedsiębiorczość społeczną powinny charakteryzować się spełnianiem kryteriów ekonomicznych (prowadzeniem w sposób względnie ciągły, regularny działalności w oparciu o instrumenty ekonomiczne; niezależnością, suwerennością instytucji w stosunku do instytucji publicznych; ponoszeniem ryzyka ekonomicznego; istnieniem choćby nielicznego płatnego personelu) i społecznych (wyraźną orientacją na społecznie użyteczny cel przedsięwzięcia; oddolnym, obywatelskim charakterem inicjatywy; specyficznym, możliwie demokratycznym systemem zarządzania; możliwie wspólnotowym charakterem działania; ograniczoną dystrybucją zysków).* (Monitor Polski z 2019 r. poz. 214)

**Regionalny Program Rozwoju Ekonomii Społecznej w województwie dolnośląskim
na lata 2021-2027 z perspektywą do 2030 r.**

- warsztaty terapii zajęciowej i zakłady aktywności zawodowej działające na podstawie ustawy z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (Dz. U. z 2021 r. poz. 573, z późn. zm.),
- centra integracji społecznej i kluby integracji społecznej działające na podstawie ustawy z dnia 13 czerwca 2003 r. o zatrudnieniu socjalnym (Dz. U. z 2020 r. poz. 176, z późn. zm.),
- spółdzielnie pracy, w tym spółdzielnie inwalidów i spółdzielnie niewidomych, oraz spółdzielnie produkcji rolnej działające na podstawie ustawy z dnia 16 września 1982 r. - Prawo spółdzielcze (Dz. U. z 2021 r. poz. 648),
- organizacje pozarządowe, o których mowa w art. 3 ust. 2 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz. U. z 2022 r. poz. 1327, z późn. zm.), z wyjątkiem: partii politycznych, europejskich partii politycznych, związków zawodowych i organizacji pracodawców, samorządów zawodowych, fundacji utworzonych przez partie polityczne i europejskich fundacji politycznych,
- podmioty, o których mowa w art. 3 ust. 3 pkt 1, 2 i 4 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie.⁹

W kategorii PES znajdują się zatem podmioty funkcjonujące w odmiennej formule prawnej, działające na bardzo różnorodnych polach, które nie zawsze stawiają sobie cele związane z reintegracją osób zagrożonych wykluczeniem społecznym. Za cechę wspólną można natomiast uznać ich oddolny charakter oraz zdolność do angażowania lokalnej społeczności na rzecz rozwiązywania lokalnych problemów społecznych. Mimo, że w RPRES wielokrotnie posługujemy się kategorią PES, to w pierwszej kolejności mamy na myśli przedsiębiorstwa społeczne, w tym spółdzielnie socjalne oraz podmioty reintegracyjne, a dopiero w dalszej – organizacje pozarządowe i pozostałe kategorie.

⁹ Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej do 2030 roku. Ekonomia Solidarności Społecznej, przyjęty uchwałą nr 212 Rady Ministrów z dnia 26 października 2022 r., s. 9

Przedsiębiorstwa społeczne

*Ważnym elementem ekonomii społecznej jest przedsiębiorczość społeczna, w ramach której podmioty ekonomii społecznej prowadzą działalność gospodarczą lub odpłatną działalność pożytku publicznego, mają za zadanie aktywizację zawodową i społeczną osób zagrożonych wykluczeniem społecznym lub realizację usług społecznych, a także nie prywatyzują zysku lub nadwyżki bilansowej i są zarządzane w sposób partycypacyjny*¹⁰. Od 5 sierpnia 2022 r. definicję przedsiębiorstwa społecznego regulują zapisy Ustawy o ekonomii społecznej, w której opisane są szczegółowo organizacja i zasady działania przedsiębiorstwa społecznego. Zapisy zostały również dostosowane w zaktualizowanym KPRES, zgodnie z którym:

- 1) Status przedsiębiorstwa społecznego przyznawany będzie PES działającemu na rzecz rozwoju lokalnego, którego celem jest reintegracja zawodowa i społeczna osób zagrożonych wykluczeniem społecznym lub realizacja usług społecznych.
- 2) Uzyskać status będzie mógł ten PES, który w szczególności:
 - posiada osobowość prawną,
 - prowadzi odpłatną działalność pożytku publicznego w rozumieniu ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie; działalność gospodarczą, w rozumieniu przepisów ustawy z dnia 6 marca 2018 r. - Prawo przedsiębiorców (Dz. U. z 2021 r. poz. 162, z późn. zm.) lub inną działalność o charakterze odpłatnym (np.: działalność oświatową lub kulturalną),
 - zatrudnia minimum trzech pracowników na podstawie umowy o pracę lub spółdzielczej umowy o pracę w wymiarze co najmniej 1/2 pełnego wymiaru czasu pracy,
 - nie przeznaczają zysku lub nadwyżki bilansowej uzyskanych z wykonywanej działalności do podziału między swoich członków, udziałowców, akcjonariuszy i osób w nim zatrudnionych, a całość nadwyżki bilansowej przeznaczają na rozwój lub realizację celów społecznych,
 - jest zarządzany na zasadach partycypacyjnych (struktura własnościowa opiera się na współzarządzaniu realizowanym np. przez: zawarte w statucie lub innym dokumencie postanowienia przewidujące włączenie pracowników w proces decyzyjny bądź opiniodawczo-doradczy lub akcjonariat pracowniczy).

¹⁰ Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej do 2030 roku. Ekonomia Solidarności Społecznej, przyjęty uchwałą nr 212 Rady Ministrów z dnia 26 października 2022 r., s. 10

- 3) PS działające w celu reintegracyjnym będą zatrudniać co najmniej 30% osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, wykonujących pracę na podstawie umowy o pracę lub spółdzielczej umowy o pracę, w wymiarze co najmniej 1/2 pełnego wymiaru czasu pracy, a także prowadzić uzgodnione z tymi osobami i określone w czasie działania reintegracyjne finansowane m.in. z wypracowanych zysków. W odniesieniu do każdej zatrudnionej osoby zagrożonej wykluczeniem społecznym, objętej instrumentami wsparcia pochodzącymi ze środków publicznych, tworzony będzie indywidualny plan reintegracji.
- 4) Decyzja o przyznaniu statusu przedsiębiorstwa społecznego, po weryfikacji przesłanek, podejmowana będzie przez wojewodę.
- 5) Status przedsiębiorstwa społecznego może uzyskać podmiot ekonomii społecznej lub jednostka tworząca podmiot ekonomii społecznej, jeżeli Skarb Państwa, jednostka samorządu terytorialnego, państwowa albo samorządowa osoba prawna lub osoba fizyczna nie posiadają nad tym podmiotem kontroli w rozumieniu art. 4 pkt 4 ustawy z dnia 16 lutego 2007 r. o ochronie konkurencji i konsumentów (Dz. U. z 2021 r. poz. 275), z wyłączeniem spółdzielni socjalnych założonych przez osoby prawne.
- 6) Za osoby zagrożone wykluczeniem społecznym uznane będą w szczególności osoby:
- bezrobotne, w szczególności bezrobotne długotrwale, o których mowa w art. 2 ust. 1 pkt 2 i 5 ustawy z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy (Dz. U. z 2022 r. poz. 690, z późn. zm.),
 - poszukujące pracy bez zatrudnienia, o których mowa w art. 2 ust. 1 pkt 22 i 43 ustawy z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy:
 - w wieku do 30. roku życia oraz po ukończeniu 50. roku życia lub
 - niewykonujących innej pracy zarobkowej, o której mowa w art. 2 ust. 1 pkt 11 ustawy o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy,
 - osoby niepełnosprawne w rozumieniu ustawy z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych,
 - osoby, o których mowa w art. 2 pkt 1a i 1b ustawy z dnia 13 czerwca 2003 r. o zatrudnieniu socjalnym (Dz. U. z 2020 r. poz. 176, z późn. zm.),
 - osoby spełniające kryteria, o których mowa w art. 8 ust. 1 pkt 1 i 2 ustawy z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (Dz. U. z 2021 r. poz. 2268, z późn. zm.),
 - osoby uprawnione do specjalnego zasiłku opiekuńczego, o których mowa w art. 16a ust. 1 ustawy z dnia 28 listopada 2003 r. o świadczeniach rodzinnych (Dz. U. z 2022 r. poz. 615, z późn. zm.),

- osoby usamodzielniane, o których mowa w art. 140 ust. 1 i 2 ustawy z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (Dz. U. z 2022 r. poz. 447, z późn. zm.) oraz w art. 88 ust. 1 ustawy z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej,
- osoby z zaburzeniami psychicznymi, o których mowa w art. 3 pkt 1 ustawy z dnia 19 sierpnia 1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego (Dz. U. z 2022 r. poz. 2123),
- osoby pozbawione wolności, osoby opuszczające zakłady karne oraz pełnoletnie osoby opuszczające zakłady poprawcze,
- osoby starsze, o których mowa w art. 4 pkt 1 ustawy z dnia 11 września 2015 r. o osobach starszych (Dz. U. poz. 1705),
- osoby, które uzyskały w Rzeczypospolitej Polskiej status uchodźcy lub ochronę uzupełniającą.¹¹

Jak czytamy powyżej zapis w KPRES mówi o katalogu otwartym, co pozwoli w przyszłości na reagowanie na zachodzące zmiany społeczne. Inaczej zapis wygląda w Ustawie o Ekonomii Społecznej, w której katalog jest z kolei zamknięty. Należy zatem założyć, że zapisy w obu dokumentach zostaną ujednolicone.

1.3. Instytucje otoczenia ekonomii społecznej (IOES)

Omówione podmioty ekonomii społecznej, w tym przedsiębiorstwa społeczne stanowią istotę ekonomii społecznej. To one w praktyce łączą działania aktywizacji zawodowej i integracji społecznej adresowane do osób wymagających wsparcia przy jednoczesnym z działalnością o charakterze ekonomicznym. Należy podkreślić, że zarówno na tworzenie nowych PES jak i na dynamikę ich rozwoju w znacznym stopniu odgrywają tzw.: instytucje otoczenia ekonomii społecznej. W skład tych podmiotów wchodzi zarówno takie, które w zakresie swoich zadań mają wpisane, że mają troszczyć się o rozwój ES, z drugiej takie, które w sposób pośredni wpływają na rozwój ES zwłaszcza w środowisku lokalnym.

IOES mające bezpośredni wpływ na rozwój ekonomii społecznej w regionie.

Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej

¹¹ Jak wyżej, s. 43-44

**Regionalny Program Rozwoju Ekonomii Społecznej w województwie dolnośląskim
na lata 2021-2027 z perspektywą do 2030 r.**

Jako jednostka organizacyjna samorządu województwa realizuje zadania województwa związane z pomocą społeczną. W obszarze ekonomii społecznej ROPS koordynuje jej rozwój w regionie, zgodnie z art. 21 pkt 4a ustawy z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (Dz.U.2023.535)).

Do zadań koordynacyjnych ROPS, zgodnie zapisami tej samej ustawy (art. 21a), należą:

- 1) rozwój infrastruktury usług aktywizacji, integracji oraz reintegracji społecznej i zawodowej na rzecz osób i rodzin zagrożonych wykluczeniem społecznym;
- 2) inspirowanie i promowanie nowych metod działań w zakresie aktywizacji, integracji oraz reintegracji społecznej i zawodowej osób i rodzin zagrożonych wykluczeniem społecznym;
- 3) wspieranie rozwoju partnerskiej współpracy pomiędzy samorządami lokalnymi a podmiotami świadczącymi usługi aktywizacji, integracji oraz reintegracji społecznej i zawodowej na rzecz osób i rodzin zagrożonych wykluczeniem społecznym;
- 4) monitorowanie rozwoju lokalnej przedsiębiorczości społecznej służącej zwiększeniu aktywności społecznej i zawodowej osób i rodzin zagrożonych wykluczeniem społecznym;
- 5) zwiększanie kompetencji służb zajmujących się aktywizacją, integracją oraz reintegracją społeczną i zawodową osób i rodzin zagrożonych wykluczeniem społecznym.

Oprócz zapisów ustawowych działania ROPS są znaczenie szersze i obejmują:

- regularne zbieranie i analizowanie danych na temat rozwoju ekonomii społecznej i efektów prowadzonych działań;
- inicjowanie współpracy różnych instytucji publicznych, regionalnych i lokalnych na rzecz rozwoju ekonomii społecznej;
- działania służące zwiększeniu popytu na produkty i usługi podmiotów ekonomii społecznej, w tym przedsiębiorstw społecznych
- koordynacja działań podmiotów wspierających PES i PS w regionie, w tym szczególnie OWES
- działania na rzecz poprawy jakości usług świadczonych przez OWES;
- stymulowanie współpracy międzysektorowej podmiotów ze świata biznesu, nauki, edukacji na rzecz rozwoju ekonomii społecznej (Dolnośląskie Forum Rozwoju Ekonomii Społecznej, Akademii BIZnES Class, WRO BiznES);
- stymulowanie współpracy i wymiany doświadczeń pomiędzy przedsiębiorstwami społecznymi i podmiotami ekonomii społecznej.

**Regionalny Program Rozwoju Ekonomii Społecznej w województwie dolnośląskim
na lata 2021-2027 z perspektywą do 2030 r.**

Regionalne Ośrodki Polityki Społecznej wskazane są w ustawie o ekonomii społecznej jako podmioty, które realizują działania Samorządu Województwa na poziomie regionalnym w zakresie „Zasad i formy wspierania podmiotów ekonomii społecznej na poziomie regionalnym”, które szczegółowo opisane są w Rozdziale 3 niniejszej ustawy.

Zgodnie zapisami ustawy o ekonomii społecznej (art. 54.1) w ramach zadań koordynacyjnych ROPS:

- 1) opracowuje regionalny program rozwoju na rzecz ekonomii społecznej na podstawie ustawy z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju, zgodny ze strategią rozwoju województwa w zakresie polityki społecznej;*
- 2) opracowuje i konsultuje z podmiotami ekonomii społecznej zakres interwencji w obszarze ekonomii społecznej w programach oraz innych dokumentach, w szczególności służących realizacji umowy partnerstwa, o której mowa w art. 5 pkt 9a ustawy z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju;*
- 3) wspiera tworzenie wspólnych przedsięwzięć podmiotów ekonomii społecznej w celu zwiększenia ich potencjału oraz wspólnej realizacji usług społecznych;*
- 4) upowszechnia wiedzę o ekonomii społecznej na poziomie regionalnym.*

Ustawa o ekonomii społecznej reguluje również zadania i zasady funkcjonowania **Regionalnych Komitetów Rozwoju Ekonomii Społecznej**. w art. 55 ust. 2. czytamy:

Do zadań Regionalnego Komitetu należy:

- 1) przedstawianie opinii o regionalnym programie rozwoju na rzecz ekonomii społecznej oraz projektach uchwał organów samorządu województwa dotyczących funkcjonowania podmiotów ekonomii społecznej;
- 2) zapoznawanie się z efektami realizacji regionalnego programu rozwoju na rzecz ekonomii społecznej oraz przedstawianie opinii w tym zakresie.¹²

Kadencja Regionalnego Komitetu trwa 3 lata, a jego członków powołuje i odwołuje Marszałek Województwa. Komitet składa się z przedstawicieli:

- 1) marszałka województwa;
- 2) wojewody;

¹² Ustawa z dnia 5 sierpnia 2022 r. o ekonomii społecznej (Dz.U. 2022 poz. 1812) , s. 30

- 3) jednostek samorządu terytorialnego;
- 4) podmiotów ekonomii społecznej;
- 5) wojewódzkiej rady działalności pożytku publicznego;
- 6) związków spółdzielczych;
- 7) instytutów badawczych;
- 8) uczelni;
- 9) związków zawodowych;
- 10) organizacji pracodawców¹³.

Zarządzeniem nr 33/2023 Marszałka Województwa Dolnośląskiego z dnia 27 kwietnia 2023 r. powołano członków Dolnośląskiego Komitetu Rozwoju Ekonomii Społecznej zgodnie z ustawą o ekonomii społecznej.

Komitet jest otwarty na współpracę z podmiotami działającymi w obszarze ekonomii społecznej, które identyfikują się z jego celami i są gotowe je realizować we współdziałaniu z innymi podmiotami na zasadach określonych przez Komitet.

Ośrodki Wsparcia Ekonomii Społecznej

Stanowią ważny element regionalnego systemu wsparcia ekonomii społecznej, w tym przedsiębiorczości społecznej. Wzmacnianie i rozwijanie infrastruktury wsparcia ekonomii społecznej w województwie dolnośląskim odbywa się w czterech wyodrębnionych obszarach terytorialnych, są to: subregion wrocławski i m. Wrocław, subregion wałbrzyski, subregion legnicko-głogowski i subregion jeleniogórski. Usługi wsparcia zgodnie z ustawą o ekonomii społecznej (art.29.1) obejmują działania w zakresie :

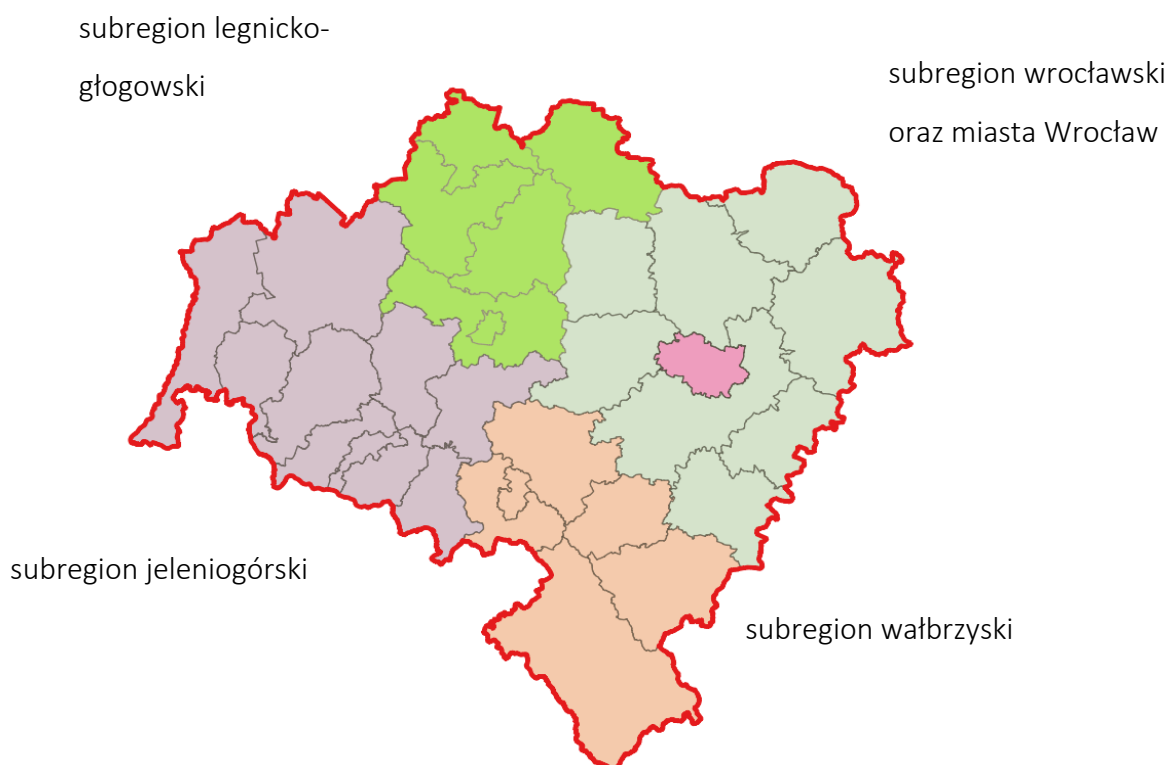
- 1) animacji lokalnej, polegającej na upowszechnianiu idei i zasad ekonomii społecznej, pobudzaniu aktywności społecznej w społecznościach lokalnych oraz inicjowaniu i rozwoju międzysektorowych partnerstw lokalnych;
- 2) tworzenia podmiotów ekonomii społecznej i przedsiębiorstw społecznych oraz wspierania prowadzonej przez nie działalności, a także finansowania powstawania w nich miejsc pracy;

¹³ jak wyżej, s 30

- 3) wsparcia działań reintegracyjnych podejmowanych przez przedsiębiorstwo społeczne, w tym wsparcia w tworzeniu planów reintegracyjnych, o których mowa w art. 6 ust. 1, oraz finansowania tych działań;
- 4) wsparcia podmiotów ekonomii społecznej i przedsiębiorstw społecznych w postępowaniach o udzielenie zamówienia publicznego;
- 5) wzmacniania potencjału kadrowego, finansowego i innowacyjnego podmiotów ekonomii społecznej i przedsiębiorstw społecznych oraz udzielania im wsparcia biznesowego.¹⁴

Ważnym obszarem działalności OWES są działania na rzecz reintegracji pracowników oraz wzmacnianie potencjału do realizacji usług społecznych.

Mapa 1 Podział województwa dolnośląskiego na subregiony wsparcia OWES

Źródło: Opracowanie własne DOPS

Minister właściwy do spraw zabezpieczenia społecznego przyznaje w drodze decyzji administracyjnej akredytację oraz status ośrodka wsparcia ekonomii społecznej (OWES) podmiotom realizującym usługi wsparcia podmiotów ekonomii społecznej (PES). Posiadanie akredytacji przez

¹⁴ Jak wyżej, s. 17

**Regionalny Program Rozwoju Ekonomii Społecznej w województwie dolnośląskim
na lata 2021-2027 z perspektywą do 2030 r.**

OWES nie jest wymogiem prawnym, jednakże jest warunkiem pozyskiwania środków publicznych, w szczególności z Unii Europejskiej.

W województwie dolnośląskim w skład konsorcjów, które realizowały działania w ramach RPO WD 2014-2020, Działanie 9.4 A Wsparcie gospodarki społecznej, w okresie od 1.06.2016 r. do 31.05.2019 r., a następnie w wyniku rozstrzygnięcia nowego konkursu od 1.06.2019 r. do 31.08.2023 r. prowadzących akredytowane OWES wchodziły poniższe organizacje pozarządowe:

- Dolnośląski Ośrodek Wsparcia Ekonomii Społecznej dla subregionu wałbrzyskiego prowadzony jest przez Forum Aktywności Lokalnej w partnerstwie z Fundacją Rozwoju Ekonomii Społecznej;
- Dolnośląski Ośrodek Wsparcia Ekonomii Społecznej dla subregionu wrocławskiego i miasta Wrocław - prowadzony przez Regionalne Centrum Wspierania Inicjatyw Pozarządowych w partnerstwie ze Stowarzyszeniem Centrum Wspierania Przedsiębiorczości;
- Dolnośląski Ośrodek Wsparcia Ekonomii Społecznej w Legnicy dla subregionu legnicko-głogowskiego i dla subregionu jeleniogórskiego prowadzony przez Legnickie Stowarzyszenie Inicjatyw Obywatelskich w partnerstwie z Sudeckim Instytutem Rozwoju Regionalnego.

Powyższe podmioty w nowej perspektywie 2021-2027 również starają się o środki na realizację projektów. Obecnie akredytację na Dolnym Śląsku posiadają wszystkie wyżej wymienione podmioty oraz, od tego roku, Fundacja „Merkury” i Fundacja „Jagniątków” tworzące Regionalny Ośrodek Wspierania Ekonomii Społecznej.

Ostatecznie informacje na temat realizatorów projektów w nowej perspektywie będą znane po zakończeniu procedury konkursowej.

Instytucja Zarządzająca Regionalnym Program Operacyjnym

Zarządzanie programem regionalnym to zadanie zarządu województwa dolnośląskiego, który odpowiada za skuteczne wdrażanie programu, za przestrzeganie i stosowanie regulacji oraz zasad. W Departamentach Urzędu Marszałkowskiego Województwa Dolnośląskiego realizowane są poszczególne funkcje Instytucji Zarządzającej. Część zadań IZ została przekazana do realizacji Instytucjom Pośredniczącym (w województwie dolnośląskim tę rolę pełni Dolnośląski Wojewódzki Urząd Pracy), zachowując przy tym pełną odpowiedzialność za całość realizacji programu. Zadania Departamentu Funduszy Europejskich wykonywane są za pośrednictwem 6 wydziałów. Instytucja Zarządzająca i Instytucja Pośrednicząca planuje i wdraża programy, w ramach których realizowane

są projekty mające bezpośredni wpływ na rozwój ES w regionie. W zależności od podziału kompetencyjnego poszczególne departamenty:

- przygotowują propozycję kryteriów wyboru projektów do dofinansowania;
- wybierają projekty do dofinansowania;
- wspierają realizację projektów;
- czuwają nad prawidłową realizacją projektów.

IOES mające pośredni wpływ na rozwój ekonomii społecznej w regionie

Jednostki samorządu terytorialnego

Jednostki samorządu terytorialnego, a zatem gminy, powiaty i województwa, odgrywają kluczową rolę w rozwoju ekonomii społecznej. Od decyzji zarówno organów stanowiących (rada gminy, rada powiatu, sejmik województwa), jak i wykonawczych (wójt, zarząd powiatu, zarząd województwa) zależy to, w jakim stopniu i w którym kierunku rozwija się ekonomia społeczna na danym terytorium. Dlatego tak ważne jest prowadzenie skutecznych działań upowszechniających wiedzę o ekonomii społecznej jako skutecznego narzędzie do rozwiązywania problemów społecznych, która w sposób aktywny i bezpośredni oddziałuje na rozwój lokalny poprzez aktywizację społeczno-zawodową grup najdalej oddalonych od rynku pracy, nie rzadko świadcząc jednocześnie usługi na rzecz mieszkańców lokalnej społeczności. Wpływ JST na rozwój ekonomii społecznej jest bardzo istotny i może przyjmować różne formy. Przykładem takiego wpływu mogą być:

- działania o charakterze strategicznym obejmujące tworzenie strategii, programów i planów, które wyznaczają kierunki rozwoju ekonomii społecznej, wskazując konkretne kierunki interwencji, np. Regionalny Program Rozwoju Ekonomii Społecznej w województwie dolnośląskim (na poziomie województwa), Gminne/Powiatowe Plany Rozwoju Ekonomii Społecznej (na poziomie gminy lub powiatu) oraz Lokalne czy Powiatowe Plany Rozwoju Usług Społecznych i Deinstytucjonalizacji
- działania inicjujące i założycielskie, w ramach, których mogą pojawiać się inicjatywy tworzenia podmiotów reintegracyjnych (WTZ, ZAZ, KIS, CIS), ale także przedsiębiorstw społecznych, np. spółdzielni socjalnych tworzonych przez osoby prawne;
- działania wspierające sieciowanie oraz współpraca z ośrodkami wsparcia ekonomii społecznej,
- udzielanie pożyczek, poręczeń i gwarancji PES

**Regionalny Program Rozwoju Ekonomii Społecznej w województwie dolnośląskim
na lata 2021-2027 z perspektywą do 2030 r.**

- działania o charakterze wspierającym PES, do których zaliczyć można m.in.: gminne programy współpracy z organizacjami pozarządowymi, powierzanie realizacji zadań JST podmiotom ekonomii społecznej w trybie ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, stosowanie klauzul społecznych w zamówieniach publicznych czy wykorzystanie trybu *in house*, a także realizację usług społecznych na rzecz mieszkańców z wykorzystaniem potencjału PES jako dostawców tych usług.

Powyższe przykłady to tylko część narzędzi jakimi dysponują samorządy w ramach wsparcia rozwoju ekonomii społecznej i rozwoju usług społecznych. Ważnym jest, aby JST w jak największym stopniu z nich korzystały w celu rozwiązywania problemów społecznych oraz zaspokajania potrzeb mieszkańców. Prowadzenie działań sprzyjających rozwojowi istniejących oraz powstawaniu nowych PES na terenie danego samorządu, wpływa bowiem na zwiększanie spójności i solidarności społecznej, z drugiej strony jest instrumentem służącym tworzeniu miejsc pracy oraz aktywnej integracji osób wykluczonych.

Departamenty Urzędu Marszałkowskiego Województwa Dolnośląskiego inne niż IZ

Departamenty Urzędu Marszałkowskiego, które realizując działania zgodnie ze swoimi kompetencjami, mogą mieć pośredni wpływ na rozwój i popularyzację ES oraz włączanie jej do głównego nurtu polityk publicznych. Przykładami mogą być tutaj:

- Departament Gospodarki uwzględniający w swoich działaniach PS jako ważnego czynnika rozwoju przedsiębiorczości w regionie;
- Departament Spraw Społecznych i Rynku Pracy;
- Departament Zdrowia wykorzystujący potencjał PES w zakresie realizacji usług społecznych dla mieszkańców województwa;
- Wydział Kultury wykorzystujący potencjał lokalnych PES w zakresie szeroko pojętej edukacji i rozwoju kultury w regionie.

Jednostki organizacyjne pomocy społecznej

Powiatowe centrum pomocy rodzinie, ośrodek pomocy społecznej, centrum usług społecznych (w przypadku przekształcenia ośrodka pomocy społecznej), to podmioty, które w ramach swoich działań udzielają m.in. wsparcia osobom wykluczonym lub zagrożonym wykluczeniem społecznym,

które z kolei mogą zostać uczestnikami/pracownikami w podmiotach reintegracyjnych lub pracownikami PS.

Instytucje rynku pracy

Powiatowe urzędy pracy dysponują szeregiem rozwiązań zgodnie z przepisami ustawy o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy, możliwych do wykorzystania w rozwoju ekonomii społecznej i rozwoju samych PES. Należą do nich m.in.:

- bezzwrotne dotacje na tworzenie miejsca pracy w PS z Funduszu Pracy;
- wsparcie doradcze i szkoleniowe dla osób zatrudnionych w sektorze ES w ramach Krajowego Funduszu Szkoleniowego;
- przyznania środków z Funduszu Pracy na założenie/przystąpienie do spółdzielni socjalnej
- możliwość refundacji składek ZUS dla spółdzielni socjalnych.

Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych

Pełni istotną rolę w aktywizacji zawodowej osób z niepełnosprawnościami m.in. poprzez wsparcie w formie:

- jednorazowych środków na utworzenie stanowiska pracy dla osoby z niepełnosprawnością;
- finansowanie kosztów płacy osoby z niepełnosprawnością;
- mechanizmu obniżenia wpłat na PFRON dla kontrahentów m.in. ZAZ-ów, co może częściowo zrekompensować ich ograniczoną konkurencyjność;
- finansowanie tworzenia i funkcjonowania ZAZ, WTZ;
- realizacji programów specjalnych, np. „Zajęcia klubowe w WTZ”

Organizacje biznesowe oraz firmy

Współpraca między PES a biznesem odbywa się na wielu płaszczyznach i rozwija się z różną dynamiką. Chcąc wzmocnić tę współpracę należy koncentrować się na tych obszarach, które najbardziej odpowiadają na potrzeby obu stron. Sektor prywatny często szuka długotrwałej współpracy partnerskiej wpisującej się w strategię funkcjonowania całej firmy. Taka współpraca biznesu i PES realizowana jest m.in. poprzez wolontariat pracowniczy, kompetencyjny oraz kompleksowe projekty międzysektorowe, oparte na łączeniu zasobów różnych podmiotów. W

efekcie PES otrzymują wsparcie w profesjonalizacji usług, co przekłada się na wzmocnienie ich kondycji ekonomicznej a biznes buduje swoją markę społecznie odpowiedzialnego biznesu. Z drugiej strony biznes jest bezpośrednim odbiorcą produktów i usług dostarczanych przez PES. Dlatego też tak ważne jest wspieranie działań promocyjnych, które umożliwiłyby prezentowanie swojej oferty przez PES i nawiązywanie współpracy biznesowej. Z punktu widzenia rozwoju ekonomii społecznej ważnym jest, aby PES traktowały biznes jako partnera i kontrahenta, a nie sponsora lub darczyńcę, a biznes widział w PES profesjonalnego dostawcę dóbr i usług.

Uczelnie wyższe

Włączanie tematyki ekonomii społecznej do zajęć akademickich oraz działań realizowanych w ramach uczelni np. biur karier oraz akademickich inkubatorów przedsiębiorczości wzmacnia wiedzę o sektorze ekonomii społecznej oraz wpływa na wybór ścieżki zawodowej studentów.

Szkoły

Włączając w proces edukacji zagadnień związanych z ekonomią społeczną np. poprzez zakładanie spółdzielni uczniowskich, kształtowane są w uczniach umiejętności zespołowego działania, nawyków oszczędzania oraz postaw przedsiębiorczych i obywatelskich. Jest to także inwestycja w przyszłość ponieważ w naturalny sposób wyłania przyszłych liderów ES.

Komentarz

Rozwój ekonomii społecznej zależy od wielu czynników, o czym świadczy duża różnorodność podmiotów, które wchodzą w skład tzw. IOES. Podejmowanie działań, które zapewnią ich dobrą współpracę oraz rozumienie wzajemnych potrzeb jest kluczowa na drodze stabilnego rozwoju sektora.

2. Wyzwania ekonomii społecznej w województwie dolnośląskim.

Pierwszym etapem planowania skutecznej interwencji w obszarze ekonomii społecznej jest właściwa identyfikacja wyzwań i szans rozwojowych dla sektora, które z jednej strony pokażą problemy, które dziś ograniczają rozwój ES, w tym dotyczą bezpośrednio podmioty ekonomii społecznej oraz instytucje stanowiące system wsparcia, z drugiej strony potrzeby jakie należy zaspokoić w celu uwolnienia potencjału tego sektora. Dla zobrazowania aktualnych i najważniejszych wyzwań wykorzystano:

- diagnozę odwołującą się do dostępnych danych zastanych,
- identyfikację głównych obszarów problemowych („burza mózgów”),
- analizę SWOT,
- informacje z OWES o wpływie epidemii COVID-19 na kondycję przedsiębiorstw społecznych.

Problemy i potrzeby PES

Poniższy układ obszarów problemowych określający główne wyzwania ekonomii społecznej w województwie dolnośląskim jest efektem pracy grupy roboczej ds. aktualizacji planu, uczestników spotkań sieci ZAZ i WTZ oraz zespołu DOPS. Diagnoza potrzeb obejmuje tematykę:

- wielkości sektora ES, w tym liczby i rodzajów PES;
- usług reintegracji społeczno-zawodowej dostępnych dla mieszkańców regionu;
- kondycji ekonomicznej PES;
- współpracy pomiędzy JST i PES;
- udziału ekonomii społecznej w politykach publicznych;
- zaangażowania mieszkańców w inicjatywy związane z ES.

Podmioty Ekonomii Społecznej w województwie dolnośląskim

Według danych GUS¹⁵ na koniec 2022 roku w rejestrze REGON zarejestrowanych było 13,3 tys. tj. o 3,8% więcej niż rok wcześniej Fundacji, stowarzyszeń i organizacji społecznych.

¹⁵ Raport o sytuacji społeczno-gospodarczej województwa dolnośląskiego 2022, GUS, data publikacji 24.05.2023

W roku 2022 do Krajowego Rejestru Sądowego wpisanych zostało **482** nowych podmiotów, a **40** (8%) uzyskało status organizacji pożytku publicznego.

Wzrosła również liczba spółdzielni socjalnych (wzrost o 2, Spółdzielnia Socjalna Mniej Więcej, Spółdzielnia Socjalna "Poza Horyzont"), która na koniec lipca 2023 wynosiła 115. W porównaniu z rokiem poprzednim wzrosła również liczba spółdzielni będących w likwidacji bądź posiadających uprawnienie o wykreśleniu z KRS, wykreślonych z rejestru Przedsiębiorców lub z zawieszoną działalnością o 2 kolejne podmioty (na koniec lutego 2023 r. wynosiła 40). Biorąc pod uwagę prawne aspekty funkcjonowania spółdzielni socjalnych, w tym trudny i długotrwały proces zamykania działalności spółdzielni, wiele podmiotów jeszcze przez wiele lat widnieje w KRS, a liczba tych rzeczywiście prowadzących działalność na Dolnym Śląsku może być jeszcze niższa niż 75.

Podmioty wsparte przez Ośrodki Wsparcia Ekonomii Społecznej zazwyczaj przybierają inną formę prawną niż spółdzielnie socjalne, najczęściej są to Fundacje i spółki non-profit.¹⁶

W Krajowym Rejestrze Kół Gospodyń Wiejskich, prowadzonym przez Agencję Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa, na dzień 18 sierpnia 2023 r. w województwie dolnośląskim zarejestrowanych było 534 kół gospodyń wiejskich, które w RPRES zostały wskazane jako istotna grupa podmiotów ekonomii społecznej, posiadających ogromny potencjał aktywizacji społeczności lokalnych na obszarach wiejskich. Jest to jedna z najstarszych form organizacji społecznych w Polsce, które zgodnie z ustawą z dnia 9 listopada 2018 r. o kołach gospodyń wiejskich mogą funkcjonować jako odrębna forma prawna. Po rejestracji uzyskują one osobowość prawną, dzięki czemu prowadząc działalność gospodarczą, z której zyski służą realizacji działalności statutowej, mogą uniezależnić się od kółek i organizacji rolniczych. Nowe regulacje pozwalają także kołom gospodyń wiejskich ubiegać się o dotacje (do 2018 r. funkcjonowały jako jednostki organizacyjne kół rolniczych, na podstawie przepisów ustawy z dnia 8 października 1982 r. o społeczno-zawodowych organizacjach rolników (Dz. U. z 2022 r. poz. 281) lub rejestrowały się jako stowarzyszenia w Krajowym Rejestrze Sądowym)¹⁷.

¹⁶ <https://krkgw.arimr.gov.pl/#>, data dostępu 18.08.2023

¹⁷ Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej do 2030 roku. Ekonomia Solidarności Społecznej, przyjęty uchwałą nr 212 Rady Ministrów z dnia 26 października 2022 r., s.86

Wśród licznej grupy PES szczególną grupę stanowią podmioty ekonomii społecznej realizujące działania z zakresu reintegracji społeczno-zawodowej, a wśród nich podmioty reintegracyjne (WTZ, ZAZ, KIS, CIS). W marcu 2023 r. liczba funkcjonujących na Dolnym Śląsku Zakładów Aktywności Zawodowej, Warsztatów Terapii Zajęciowej oraz Centrów oraz Klubów Integracji Społecznej wynosiła odpowiednio 8, 48, 15 i 8¹⁸. W 2021 r. utworzono kolejne 2 CIS - CIS we Lwówku Śląskim oraz w Wałbrzychu, jednak ze względu na to, że są to nowe podmioty nie są jeszcze uwzględniane w statystykach GUS za 2021 r. Oba podmioty prowadzone są przez fundacje.

Powyższe dane wskazują, że wśród placówek reintegracyjnych przeważają te nakierowane na aktywizację osób z niepełnosprawnościami (WTZ i ZAZ), w porównaniu do placówek świadczących usługi również dla osób z innych grup zagrożonych wykluczeniem społecznym (CIS i KIS).

Tabela 1. Rozkład liczbowy PES w podziale na subregiony (stan na 08.2023 r.)

Podmiot Ekonomii Społecznej	Subregion wrocławski i m. Wrocław	Subregion wałbrzyski	Subregion legnicko-głogowski	Subregion jeleniogórski	Suma
spółdzielnie socjalne	44 (*13)	47 (*18)	13 (*5)	11 (*4)	115
w tym spółdzielnie socjalne osób prawnych	2	2		1	5
spółdzielnie pracy	52 (*36)	20 (*17)	13 (*12)	22 (*19)	107
spółdzielnie inwalidów i niewidomych	12 (*8)	8 (*6)	3 (*3)	8 (*6)	31
centra integracji społecznej	1	6		1	8
kluby integracji społecznej	4	4		7	15
zakłady aktywności zawodowej	3	3		2	8
warsztaty terapii zajęciowej	10	13	14	11	48
spółki non-profit	3	4	8	12	27
koła gospodyń wiejskich	191	112	70	75	448**

¹⁸ <https://bip.duw.pl/bip/rejestry-ewidencje-arc/wydzial-zdrowia-i-polit/rejestry/2048,Rejestr-klubowcentrow-integracji-spoecznej.html> <https://bip.duw.pl/bip/rejestry-ewidencje-arc/wydzial-zdrowia-i-polit/rejestry/2048,Rejestr-klubowcentrow-integracji-spoecznej.html>.

Regionalny Program Rozwoju Ekonomii Społecznej w województwie dolnośląskim
na lata 2021-2027 z perspektywą do 2030 r.

Podmiot Ekonomii Społecznej	Subregion wrocławski i m. Wrocław	Subregion wałbrzyski	Subregion legnicko-głogowski	Subregion jeleniogórski	Suma
w tym przedsiębiorstwa społeczne, działające w oparciu o Wytyczne CT9 i znajdujące się w ogólnopolskiej Bazie PS http://www.bazaps.ekonomiaspoleczna.gov.pl/	36	22	21	26	105
przedsiębiorstwa społeczne powstałe na zasadach określonych w ustawie o ekonomii społecznej ¹⁹	7	9	3	4	23

Źródło: PAKIET REKOMENDACJI DOTYCZĄCY OBSZARU EKONOMII SPOŁECZNEJ W WOJEWÓDZTWIE DOLNOŚLĄSKIM za rok 2022, s. 6 tab.2.

*wg danych KRS w tym: w likwidacji, z uprawnionym wykreśleniem z KRS, wykreśleniem z rejestru Przedsiębiorców lub zawieszoną działalnością – źródło danych KRS. W powyższym zestawieniu zostały uwzględnione tylko spółki non profit, które utworzone zostały w ramach wsparcia OWES lub przez podmioty ekonomii społecznej, bez udziału w spółce sektora publicznego.
Dane liczbowe zebrane przez Dolnośląski Ośrodek Polityki Społecznej

**dane na dzień 1.03.2023

Na przełomie ostatnich lat liczba podmiotów reintegracyjnych nie uległa znacznej zmianie. Największą dynamikę obserwujemy w liczbie Klubów Integracji Społecznej co wynika z ich projektowego charakteru i uzależnieniu od środków EFS.

¹⁹ https://rjps.mpips.gov.pl/RJPS/RU/start.do?id_menu=60, data dostępu 24.08.2023

Tabela 2. Rozkład podmiotów reintegracyjnych w województwie dolnośląskim w roku 2023

Powiaty	Ogółem	CIS	WTZ	ZAZ	KIS
	76	8	48	8	15
Podregion jeleniogórski	19	0	11	2	6
Bolesławiecki	1	0	1	0	0
Jaworski	1	0	1	0	0
Karkonoski	2	0	1	0	1
Kamiennogórski	0	0	0	0	0
Lubański	2	0	1	0	1
Lwówecki	3	1*	1	0	2
Zgorzelecki	1	0	1	0	0
Złotoryjski	4	0	3	1	0
m. Jelenia Góra	4	0	2	1	2
Podregion legnicko-głogowski	14	0	14	0	0
Głogowski	2	0	2	0	0
Górowski	0	0	0	0	0
Legnicki	2	0	2	0	0
Lubiński	6	0	6	0	0
Polkowicki	1	0	1	0	0
m. Legnica	3	0	3	0	0
Podregion wałbrzyski	24	5	11	3	5
Dzierżoniowski	4	0	2	1	1
Kłodzki	5	4	1	0	0
Świdnicki	3	0	3	0	0
Wałbrzyski	2	0	0	0	2
Ząbkowicki	3	1	2	0	0
m. Wałbrzych	7	1*	3	2	2
Podregion wrocławski	11	0	7	2	3
Milicki	1	0	1	0	0
Oleśnicki	2	0	1	0	1
Oławski	2	0	1	1	0
Strzeliński	2	0	1	1	0
Średzki	1	0	1	0	0
Trzebnicki	2	0	1	0	2
Wołowski	0	0	0	0	0
Powiat wrocławski	1	0	1	0	0
Podregion m. Wrocław	8	1	5	1	1

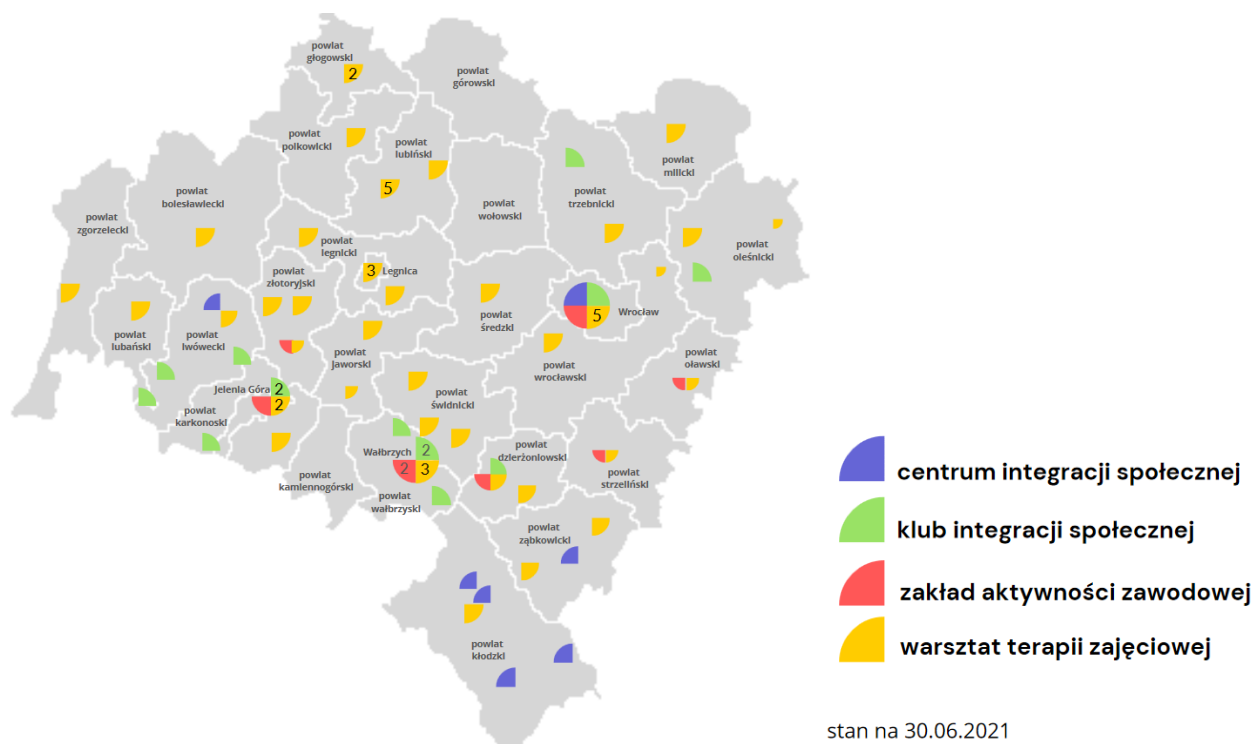
Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych DOPS.

*podmioty powstały w roku 2021 i nie występują w statystykach GUS za 2021r. omawianych w dalszej części dokumentu.

Regionalny Program Rozwoju Ekonomii Społecznej w województwie dolnośląskim
na lata 2021-2027 z perspektywą do 2030 r.

Za atut regionu należy uznać dużą liczbę WTZ i ZAZ realizujących działania reintegracyjne dla OZN. Znacznie słabiej prezentuje się liczba KIS i CIS, których głównymi odbiorcami są osoby długotrwale bezrobotne²⁰. W roku 2021 zaobserwowano wyraźny wzrost liczby uczestników CIS w grupie osób uzależnionych od alkoholu lub środków psychoaktywnych, które stanowiły największą grupę objętą wsparciem. Liczba podmiotów reintegracyjnych jest zdecydowanie niższa w porównaniu do średniej krajowej. Widoczne jest też znaczne **rozwarstwienie terytorialne w dostępie do podmiotów o charakterze reintegracyjnym i występowanie białych plam** w regionie w zakresie dostępu do podmiotów reintegracyjnych. W trzech powiatach (kamiennogórskim, górowskim i wołowskim) nie ma ani jednego takiego podmiotu, a w ośmiu powiatach działa zaledwie po jednym. Jest to szczególnie niekorzystne, ponieważ podmioty reintegracyjne są często niezbędnym ogniwem na drodze do rozpoczęcia, bądź powrotu do aktywności zawodowej osób najdalej oddalonych od rynku pracy.

Mapa 2 Rozmieszczenie podmiotów reintegracyjnych w województwie dolnośląskim.

Źródło: Opracowanie własne DOPS

²⁰ Raport z realizacji „Regionalnego Programu Rozwoju Ekonomii Społecznej w województwie dolnośląskim na lata 2016-2020 – aktualizacja” w roku 2021, tab.19 str. 82, DOPS

Oddzielną i dominującą pod względem korzystania ze wsparcia OWES grupą są przedsiębiorstwa społeczne. Na ich rozwój przeznaczają się znaczną część środków dostępnych w regionie zarezerwowanych na rozwój ES. Funkcjonowanie przedsiębiorstw społecznych wymaga odrębnej analizy zarówno pod względem liczby miejsc pracy jakie zapewniają osobom zagrożonym wykluczeniem społecznym oraz jak radzą sobie ekonomicznie na rynku. Jest to szczególnie ważne, ponieważ wsparcie finansowe jakie otrzymują ma charakter czasowy, ściśle związany z utworzeniem nowych miejsc pracy zarówno w początkowym okresie funkcjonowania, jak i na etapie rozwijania przedsiębiorstwa. Informacja na temat funkcjonowania sektora PS jest kluczowe dla oceny jakości dotychczasowych interwencji oraz dla zaplanowania adekwatnych do potrzeb działań wspierających PS w przyszłości.

W roku 2022 w wyniku wsparcia OWES i przyznania dotacji na utworzenie nowych lub wsparcie istniejących przedsiębiorstw społecznych, 27 osób wykluczonych lub zagrożonych wykluczeniem społecznym znalazło zatrudnienie w sektorze ekonomii społecznej. W sumie w latach 2017-2022 liczba ta wyniosła 697 miejsc pracy w PS. Zgodnie z założeniami programu FEDS 2021-2027 do końca 2029 r. w ramach wsparcia OWES powinno zostać utworzonych kolejnych 387 miejsc pracy w PS.

Na dzień 11 sierpnia 2023 r. według listy na podstawie Wytycznych Ct9 (baza aktywna do końca roku 2023) w regionie funkcjonowało 105 przedsiębiorstw społecznych, które działały w ramach czterech form prawnych: spółdzielnia socjalna, fundacja, stowarzyszenie i spółka z o.o. non profit²¹. Główne branże działalności dolnośląskich przedsiębiorstw społecznych (to: edukacja i kultura, budownictwo, usługi dla firm, gastronomia, uroda i zdrowie, rekreacja, turystyka i zakwaterowanie i usługi socjalne. Według wykazu PS²² prowadzonego przez Ministra właściwego do spraw zabezpieczenia społecznego na podstawie art. 19 ustawy o ekonomii społecznej na dzień 24

²¹ <http://www.bazaps.ekonomiaspoleczna.gov.pl/wojewodztwo-18-dolnoslaskie.html>, data dostępu 24.08.2023

²² Zgodnie z ustawą o ekonomii społecznej z dn. 5 sierpnia 2022 r. status nabywa się w drodze decyzji wojewody właściwego ze względu na siedzibę tego podmiotu albo tej jednostki (art. 12.1).

sierpnia 2023 r. na Dolnym Śląsku funkcjonowało 23 podmioty²³ z czego najwięcej działa w obszarze przetwórstwa przemysłowego(4), zakwaterowania i gastronomii(3), opieki zdrowotnej i pomocy społecznej(3) oraz działalności związanej z kulturą, rozrywką i rekreacją(3).

Potencjał reintegracyjny PES, w tym PS

Warsztaty Terapii Zajęciowej

- W województwie dolnośląskim na koniec 2021 r. funkcjonowało **48 warsztatów terapii zajęciowej**, co daje wskaźnik 1,7 w przeliczeniu na 100 tys. mieszkańców²⁴. Średni wskaźnik dla Polski wynosi 1,9. W czterech powiatach nie ma żadnego WTZ, a w piętnastu jest tylko po jednym warsztacie.
- 39 WTZ prowadzonych było przez NGO (25 przez stowarzyszenia, 9 przez fundacje, 5 przez społeczne podmioty wyznaniowe) i 9 przez JST.
- Z usług WTZ w 2021 skorzystało 1753 uczestników, koszt prowadzenia warsztatów wyniósł 44 001,6 tys. zł, natomiast zatrudnionych było w nich 717²⁵ pracowników (w 2020 r. z wsparcia skorzystało 1749²⁶ uczestników, zatrudnionych było 723 pracowników, roczny koszt prowadzenia warsztatów wyniósł 41 003,5 tys. zł²⁷).
- wśród 103 uczestników, którzy w 2021 r. opuścili WTZ, 12 osób podjęło zatrudnienie (co stanowi niecałe 12%), z czego 1 w zakładach aktywności zawodowej, 2 w zakładzie pracy chronionej i po jednej osobie w przedsiębiorstwie społecznym i w organizacji pozarządowej. (w roku 2022 WTZ opuściło aż 142 uczestników, z czego 20 osób podjęło zatrudnienie, w

²³ https://rjps.mrips.gov.pl/RJPS/RU/start.do?id_menu=59 , data dostępu 11.08.2023

²⁴ *Centra integracji społecznej, kluby integracji społecznej, zakłady aktywności zawodowej, warsztaty terapii zajęciowej w 2021 roku (GUS).*, data publikacji 30.11.2022 r.

²⁵ *Ocena zasobów pomocy społecznej za 2021 rok*, tab.25, DOPS .

²⁶ *Ocena zasobów pomocy społecznej za 2022 rok*.tab.25, DOPS

²⁷ *Centra integracji społecznej, kluby integracji społecznej, zakłady aktywności zawodowej, warsztaty terapii zajęciowej w 2021 roku (GUS).*, data publikacji 30.11.2022 r.

tym: 7 w zakładzie aktywności zawodowej, 2 w zakładach pracy chronionej oraz 5 w organizacjach pozarządowych²⁸).

- w 2021 roku 5 WTZ z województwa dolnośląskiego otrzymały dofinansowanie do prowadzenia zajęć klubowych (liczba realizatorów/powiatów – 5), łączny koszt to 199 260 zł, z zajęć skorzystało 48 beneficjentów.²⁹ (W 2022 r. również 5 WTZ otrzymało dofinansowanie do prowadzenia **zajęć klubowych**, których łączny koszt wyniósł 283 114,75 zł. Zajęcia organizowane były w 5 powiatach (liczba realizatorów/powiatów – 5), z zajęć skorzystało 52 beneficjentów).

Zakłady Aktywności Zawodowej

- W 2021 r. funkcjonowało **8 zakładów aktywności zawodowej**, co daje w przeliczeniu na 100 tys. mieszkańców 0,3 podmiotu, przy średniej wartości 0,4 w Polsce. W 7 powiatach było po jednym ZAZ; wyjątkiem był powiat miasta Wałbrzych, gdzie działały 2 ZAZ. W 23 powiatach nie było ani jednego ZAZ.
- 5 ZAZ prowadzone było przez NGO (4 stowarzyszenia, 1 społeczny podmiot wyznaniowy), 3 przez JST.
- w 2021 r. zatrudnione w ZAZ były 364³⁰ OsN, a koszt prowadzenia i utrzymania wyniósł 23 224 669³¹ zł (w 2022 Zakłady zatrudniały 341 os osób z niepełnosprawnością. Roczny koszt prowadzenia i utrzymania zakładów aktywności zawodowej wynosił 25 586 709zł)³².

²⁸ Sprawozdanie Zarządu PFRON z realizacji Planu Rzeczowo-finansowego z działalności PFRON w 2022 Roku, Tab. 39, s. 31

²⁹ Sprawozdanie Zarządu PFRON z realizacji Planu Rzeczowo-finansowego z działalności PFRON w 2022 Roku, Tab. 12, s. 10

³⁰ Centra integracji społecznej, kluby integracji społecznej, zakłady aktywności zawodowej, warsztaty terapii zajęciowej w 2021 roku (GUS)., data publikacji 30.11.2022 r.

³¹ Sprawozdania Zarządu PFRON z realizacji planu rzeczowo-finansowego z działalności PFRON za 2021 r., tab. 25, s.22

³² Sprawozdania z realizacji planu rzeczowo-finansowego z działalności PFRON za 2022 r., tab. 25, s.23

- Wśród 34 pracowników, którzy w 2021 r. opuścili ZAZ w województwie dolnośląskim 3 podjęło zatrudnienie, przy czym żadna z tych osób nie podjęła pracy w zakładzie pracy chronionej (2022 r. - 47 pracowników opuściło ZAZ, 4 podjęło zatrudnienie, w tym żadna z tych osób nie podjęła pracy w zakładzie pracy chronionej).

Należy uznać, że dla wielu osób z niepełnosprawnością ZAZ będzie docelowym miejscem zatrudnienia.

Kluby Integracji Społecznej

- W 2021 r. funkcjonowało **14 klubów integracji społecznej**, co daje w przeliczeniu na 100 tys. mieszkańców 0,4³³ (na podstawie danych GUS wartość wynosi 0,1³⁴ i jest to najniższy wskaźnik w kraju).
- 9 KIS-ów działało przy ośrodkach pomocy społecznej, 5 prowadzonych było przez organizacje pozarządowe. Zdecydowana większość KIS-ów funkcjonowała w formule projektowej, co wpływa na zawieszanie działalności po zakończeniu projektu.
- W 2021 r. 177 osób rozpoczęło zajęcia, a 141 je ukończyło (dane dotyczą tylko KIS, które złożyły sprawozdania do MRiPS³⁵). W 2020 r. 158 osób rozpoczęło zajęcia, 136 ukończyło zajęcia z zaświadczeniem absolwenta (dane dotyczą tylko KIS, które złożyły sprawozdania do MRiPS³⁶).
- Po zakończeniu zajęć w KIS w 2020 r. 29 osób podjęło zatrudnienie u pracodawcy, 23 osoby zostały skierowane do CIS, 15 osób zostało skierowanych do prac społecznie użytecznych – (w 2019 r. 22 osoby podjęły zatrudnienie u pracodawcy, a 1 podjęła własną działalność gospodarczą)³⁷.

³³ Na podstawie danych DOPS

³⁴ Centra integracji społecznej, kluby integracji społecznej, zakłady aktywności zawodowej, warsztaty terapii zajęciowej w 2021 r., GUS data publikacji 30.11.2022 r.

³⁵ SPRAWOZDANIE CENTRUM INTEGRACJI SPOŁECZNEJ ZA ROK 2020 do MRiPS

³⁶ SPRAWOZDANIE CENTRUM INTEGRACJI SPOŁECZNEJ ZA ROK 2019 do MRiPS

³⁷ Jak wyżej

W 2021 r. działalność rozpoczął KIS w Trzebnicy prowadzony przez organizację pozarządową, a 01.08.2022 r. KIS prowadzony przez MOPS Wrocław, który przejął funkcjonowanie KIS-u prowadzonego przez Stowarzyszenie Katolicki Ruch Narkotyczny KARAN.

Centra Integracji Społecznej

- W województwie dolnośląskim w 2021 r. funkcjonowało **6 centrów integracji społecznej**, co daje w przeliczeniu na 100 tys. mieszkańców 0,2 podmiotu, przy średniej dla Polski 0,5. CIS funkcjonowały jedynie w 3 powiatach, z czego aż 4 w powiecie kłodzkim, 1 w ząbkowickim i 1 w mieście Wrocław. Aż w 27 powiatach nie było ani jednego centrum.
- 4 CIS prowadzonych było przez JST, pozostałe 2 przez NGO.
- Liczba uczestników zajęć w CIS wyniosła 602 osoby (w 2020 r. - 553 osoby).
- 234 osoby ukończyły zajęcia w ciągu roku (w 2020 – 240 osoby).
- 157³⁸ uczestników zajęć usamodzielniało się ekonomicznie (w 2020r. na 119 osób usamodzielnionych ekonomicznie: 90 znalazło zatrudnienie u pracodawcy bez zatrudnienia wspieranego, 24 zostało skierowanych do odbycia stażu zawodowego, 5 nabyło prawo do świadczeń emerytalnych lub rentowych ³⁹).

W 2021 roku powstały 2 kolejne Centra Integracji Społeczne, nie ujęte w zestawieniu GUS, prowadzone przez organizacje pozarządowe: w Lwówku Śląskim oraz w Wałbrzychu.

Przedsiębiorstwa społeczne

- W województwie dolnośląskim w 2021 r. (stan na 15 kwietnia 2021) funkcjonowało 78 **przedsiębiorstw społecznych**, co w przeliczeniu na 100 tys. mieszkańców daje blisko 2,7 tego typu podmioty.
- Zdecydowana większość PS funkcjonowała w formule fundacji (33), 18 działało jako spółki z ograniczoną odpowiedzialnością, 17 jako spółdzielnie socjalne oraz 10 jako stowarzyszenia.

³⁸ Centra integracji społecznej, kluby integracji społecznej, zakłady aktywności zawodowej, warsztaty terapii zajęciowej w 2021 r., GUS data publikacji 30.11.2022 r.

³⁹ Dane DOPS na podstawie sprawozdań do MRiPS za 2020 r.

- W 8 powiatach nie było ani jednego PS, a w 6 działało tylko jedno.
- PS zatrudniały łącznie 628 pracowników⁴⁰.
- Brak jest kompletnych informacji dotyczących działań reintegracyjnych realizowanych dla pracowników PS. Z informacji uzyskanych od pracowników OWES wynika, że ze względu na brak zagwarantowanych środków finansowych na ich realizację, wsparcie w tym zakresie często kończy się w momencie zakończenia wsparcia OWES. Może dzięki zaplanowanemu w Wytycznych dotyczących realizacji projektów z udziałem środków Europejskiego Funduszu Społecznego Plus w regionalnych programach na lata 2021–2027 wsparciu sytuacja ulegnie poprawie. Zgodnie z zapisami wytycznych nowi pracownicy zatrudnieni w PS mogą liczyć na dofinansowanie indywidualnego planu reintegracyjnego w wysokości do 300% minimalnego wynagrodzenia za pracę. Ww. wsparcie finansowe dotyczy bezpośrednio pracownika lub zespołu PS i ma na celu zwiększenie możliwości udziału w życiu społecznym i zawodowym osoby objętej planem reintegracyjnym. Szansą jest również nowelizacja (w 2022r.) Ustawy o zatrudnieniu socjalnym, która umożliwi prowadzenie reintegracji na rzecz pracowników PES przez Centra i Kluby Integracji Społecznej. Z jednej strony umożliwiłoby to realizację lub kontynuację zajęć reintegracyjnych, z drugiej pozwoliłoby na zawiązanie współpracy między PS a podmiotami reintegracyjnymi.

Podsumowanie

- Uwzględniając łączną liczbę osób uczestniczących w zajęciach lub zatrudnionych w wyżej wymienionych podmiotach (z wyjątkiem KIS, gdzie brak pełnych danych), należy stwierdzić, że działaniami reintegracyjnymi organizowanymi w sposób systemowy objętych było na przestrzeni 2020 - 2022 r. ponad 3000 osób rocznie, z czego blisko 1800 przypada na WTZ. Warto jednak zwrócić uwagę, że zarówno w WTZ jak i w ZAZ rotacja uczestników i pracowników jest niewielka, co utrudnia dostęp nowych osób do usług reintegracyjnych.
- Jednocześnie należy zauważyć, że brak jest w regionie spójnego systemu oceny jakości działań reintegracyjnych realizowanych w wymienionych podmiotach, w tym w PS oraz

⁴⁰ Dane zebrane od OWES w ramach badania przeprowadzonego przez DOPS w okresie IV-VIII 2021 (analizie zostało poddanych 75 podmiotów)

pełnych danych obrazujących przepływy osób między podmiotami oraz podejmowanie zatrudnienia przez osoby opuszczające ww. podmioty w PES, w tym w PS.

- Podczas spotkań z sieciami podmiotów reintegracyjnych (WTZ, ZAZ i CIS) w ramach prac nad RPRES, problemy z organizacją transportu OzN, brakiem standardów dokumentacji w WTZ, brakiem systemowego wsparcia dla funkcjonowania KIS i CIS lub niedostateczną waloryzacją dotacji był wskazywany jako jeden z ważniejszych czynników wpływający na ograniczenie dostępu do usług reintegracyjnych.
- Nierównomierne rozmieszczenie PES oraz występowanie „białych plam” w województwie niekorzystnie wpływa na przepływ uczestników, czyli na realizację tzw. ścieżki reintegracyjnej. Problem dotyczy zarówno grupy OzN jak i wszystkich absolwentów CIS i KIS. Odległość od miejsca zamieszkania do PES, którym mogliby znaleźć zatrudnienie odgrywa bowiem kluczową rolę w objęciu skutecznym wsparciem osób zagrożonych wykluczeniem społecznym. Właściwym kierunkiem działania wydaje się zatem promocja takich rozwiązań, gdzie jeden podmiot tworzy i prowadzi kilka rodzajów PES, dostosowując elastyczne formy wsparcia do indywidualnych potrzeb uczestników.
- Oddzielnym problemem na linii współpracy podmiotów reintegracyjnych jest niewystarczające wykorzystanie KIS i CIS pod względem przygotowania kadr dla PES. Według danych za 2016 – 2021 żaden z uczestników zajęć w centrum integracji społecznej nie podjął działalności gospodarczej w formie spółdzielni socjalnej.

Kondycja ekonomiczna PES, w tym PS

Wiedza na temat kondycji ekonomicznej PES w województwie dolnośląskim jest ważna zarówno dla oceny jakości dotychczasowych interwencji, jak i dla zaplanowania na przyszłość skutecznych działań wspierających. Analiza potencjału ekonomicznego PES powinna być jednak prowadzona z uwzględnieniem różnorodności tej grupy, która obejmuje co najmniej trzy zasadnicze kategorie podmiotów: organizacje pozarządowe, podmioty reintegracyjne oraz przedsiębiorstwa społeczne. Takie rozróżnienie wydaje się kluczowe z kilku powodów:

1. Organizacje pozarządowe stanowią najliczniejszą grupę PES w regionie. Biorąc pod uwagę, że jednym z aspektów ekonomii społecznej jest rozumienie jej jako pogranicza działalności non-profit oraz działalności o charakterze „zekonomizowanym”, czego niezbędnym elementem jest realizowanie odpłatnych usług, organizacje pozarządowe nie będą głównym

przedmiotem analizy. Dodatkowo podmioty te nie mają obowiązku prowadzenia działalności reintegracyjnej, a ich działalność często służy jedynie realizacji celów statutowych.

2. Podmioty reintegracyjne to grupa PES, których podstawowym celem jest realizacja działań reintegracyjnych w stosunku do osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, są to: warsztaty terapii zajęciowej (WTZ), zakłady aktywności zawodowej (ZAZ), centra integracji społecznej (CIS), kluby integracji społecznej (KIS). Podmioty te funkcjonują w oparciu o odmienną formułę prawną oraz różnorodne źródła finansowania. W najkorzystniejszej sytuacji znajdują się WTZ i ZAZ, ponieważ mają zagwarantowane dofinansowanie z PFRON. W znacznie trudniejszej sytuacji są KIS i CIS, które nie mają zapewnionego finansowania systemowego.
3. Przedsiębiorstwa społeczne, to podmioty które w ramach swojej działalności mają funkcje tworzenia miejsc pracy w celu aktywizacji oraz reintegracji zawodowej i społecznej osób zagrożonych wykluczeniem społecznym jednocześnie ponosząc w pełni ryzyko gospodarcze. PS działają w oparciu o różne formy prawne, a swoją działalność finansują głównie z przychodów uzyskanych w ramach działalności gospodarczej. PS mogą korzystać z bezzwrotnych dotacji na utworzenie miejsca pracy i wsparcie pomostowe, które jednak jest ściśle połączone z utworzeniem i utrzymaniem nowych miejsc pracy. Analizując kondycję finansową PS w regionie, należy je traktować jako podmioty samofinansujące.

Dokonując analizy kondycji PES w regionie skupiono się na powyższym podziale. Potraktowanie tak złożonej grupy podmiotów jako jednorodnej, uniemożliwiłoby wyciągnięcie rzetelnych wniosków oraz wskazanie dalszych kierunków interwencji.

Organizacje pozarządowe

Jednym z głównych barier w działalności sektora pozostają trudności w pozyskiwaniu środków finansowych, niestabilna sytuacja finansowa oraz brak trwałego finansowania działalności.

Większość badanych organizacji, zarówno w 2020 jak i 2021 r. roku, działała wyłącznie w oparciu o pracę społeczną. Brak korzystania z płatnego personelu w roku 2021 deklarowało 57,2%⁴¹ (w 2020

⁴¹Podmioty gospodarki społecznej w 2021 r. – wyniki wstępne, GUS data publikacji 26.01.2023

r. - 59,7%⁴²). W porównaniu do danych ogólnopolskich jest to wynik o 3,4 p. proc. niższy. W pozostałych organizacjach, czyli takich, które korzystały z pracy płatnej, umowy cywilno-prawnej (umowy zlecenia, umowy o dzieło) stanowiły zdecydowaną większość w stosunku do zatrudnienia etatowego. Na Dolnym Śląsku jedynie 13,7%⁴³ organizacji zatrudnia na umowę o pracę.

Podmioty reintegracyjne

- Kondycja ekonomiczna podmiotów reintegracyjnych stanowiących oddzielną grupę wśród PES jest w dużej mierze uzależniona od typu podmiotu i zagwarantowanych prawnie źródeł finansowania.
- Najbardziej stabilną sytuację finansową charakteryzują się WTZ i ZAZ korzystające bezpośrednio ze wsparcia PFRON. Nie zmienia to faktu, że przedstawiciele tych podmiotów wskazywali na poniższe trudności:

Zakłady Aktywności Zawodowej:

- Zbyt rzadka aktualizacja algorytmu przekazywania środków PFRON samorządom wojewódzkim i powiatowym, nienadążająca za wzrostem minimalnego wynagrodzenia.
- Niewielka liczba orzeczeń ze znacznym stopień niepełnosprawności, co powoduje „braki” OzN z takim orzeczeniem.
- Niewystarczająca wiedza orzeczników nt. podmiotów reintegracyjnych (brak wskazania do ZAZ, WTZ).
- Niewystarczająca wiedza nt. specyfiki ZAZ – powoduje to, że jeżeli OzN pracuje w ZAZ to na komisji dostaje niższy stopień niepełnosprawności po czym kolejnego dnia nie może już pracować w ZAZ – jest to spowodowane, być może, niefortunną nazwą „ZAKŁAD” ponieważ wprowadza w błąd orzeczników (przekłamanie) zakład = zakład pracy, czyli OzN może pracować, czyli jest „bardziej sprawna”.

⁴² Działalność stowarzyszeń i podobnych organizacji społecznych, fundacji, społecznych podmiotów wyznaniowych oraz samorządu gospodarczego i zawodowego w 2020 r. - wyniki wstępne, data publikacji 21.12.2021 r., GUS, tab.3

⁴³ Jak wyżej tab.3

- Problem z identyfikacją OzN posiadających rentę trafiających do PUP, jako osób, które należałoby objąć wsparciem w zakresie aktywnego poszukiwania pracy
- Brak widoczności ZAZ w lokalnym środowisku – ZAZ-y nie są widocznie, mało kto o nich wie, co wpływa na trudności z dotarciem z informacją o ZAZ/WTZ do biernych zawodowo OzN.

Potrzeby ZAZ-ów, wskazane podczas spotkania sieci ZAZ zrealizowanego na etapie prac nad RPRES:

- ZAZ powinny być dostępne dla wszystkich OzN ze znacznym i umiarkowanym stopniem niepełnosprawności.
- Do wymaganego poziomu zatrudnienia OzN na poziomie minimum 70% powinny być liczone łącznie osoby ze znacznym i umiarkowanym stopniem niepełnosprawności.
- Dotarcie z informacją o potencjale OzN pracujących w ZAZ (wysokie umiejętności: manualne, wykonywania prac prostych/powtarzalnych (brak znużenia tego typu pracą) - współpraca z dużymi firmami, które mogłyby zlecać np. konfekcjonowanie produktów.
- Dotarcie z informacją do potencjalnych kontrahentów ZAZ o korzyściach płynących ze współpracy biznesowej (kupowanie produktów lub usług od ZAZ daje możliwość obniżenia do 50% opłat na PFRON).

Zdiagnozowane w Warsztatach Terapii Zajęciowej trudności w funkcjonowaniu to m.in.:

- Brak spójności przepisów dotyczących prowadzenia sprzedaży produktów wytwarzanych w ramach warsztatu;
- Różne uwarunkowania prawne w zależności od podmiotu prowadzącego WTZ (JST, NGO);
- Brak elastyczności w przechodzeniu uczestników pomiędzy WTZ a ZAZ – bardzo utrudnia to współpracę pomiędzy tymi dwoma podmiotami,
- Współpraca z PCPR – np. związana z wymaganymi dokumentami, wprowadzanie różnych zasad realizacji dokumentowania wsparcia w WTZ (w zależności od interpretacji danego PCPR);
- Nieuwzględnianie uczestników i pracowników WTZ jako grup wymagających szczególnego wsparcia w zakresie szczepień (sytuacja dotyczy doświadczeń związanych z COVID 19);
- Kierowanie do WTZ osób, które nie są gotowe do aktywizacji społeczno-zawodowej/rehabilitacji w WTZ. Wynika to z nieznanym specyfiki funkcjonowania placówek;

- **Niespójny system wsparcia OzN w wielu powiatach (zbyt duża lub zbyt mała liczba WTZ, brak ŚDS lub zbyt duża liczba ŚDS, brak ZAZ)- przez co pojawiają się problemy z kierowaniem wsparcia do OzN kwalifikujących się do wsparcia w WTZ.**
- **Działania systemowe nie działają – propozycja: warunkiem podjęcia zatrudnienia w ZAZ powinna być w najpierw konieczność przejścia przez WTZ;**
- **Współpraca na linii OWES - WTZ nie jest priorytetem – oba podmioty mają inne cele. Wsparcie OWES byłoby szczególnie przydatne w przypadkach, gdyby przy WTZ powstawały przedsiębiorstwa społeczne, w których uczestnicy wychodzący z WTZ mogliby znaleźć zatrudnienie. Jest to jednak bardzo duże wyzwanie;**
- **Trudności w zakresie zwiększenia etatów np. w trakcie pandemii zwiększyło się zapotrzebowanie na wsparcie psychologiczne – zgoda na zwiększenie etatu była bardzo długotrwała;**
- **Problemy kadrowe w WTZ – częściowo wynika to z niskiego wynagrodzenia, ale częściowo z niepostrzegania WTZ jak ciekawego miejsca pracy - dlatego wskazano na potrzebę upowszechniania i promocji;**

Potrzeby WTZ, wskazane podczas spotkania sieci WTZ zrealizowanego na etapie prac nad RPRES:

- **Istnieje potrzeba prowadzenia kampanii upowszechniającej dot. funkcjonowania WTZ. Powszechny jest brak wiedzy na temat tego typu placówek – hermetyczność środowiska. Wskazano, że WTZ postrzegane są na równi z noclegowniami, jeżeli chodzi o poziom akceptacji tworzenia tego typu placówek na osiedlach mieszkaniowych. Świadczy to o dużej potrzebie dotarcia z informacją do społeczeństwa.**
- **Promocja – WTZ chcą być widoczne w środowisku lokalnym, tworzyć część lokalnej społeczności.**
- **Promocja jest też ważna z punktu widzenia rekrutacji uczestników. WTZ również dotyczy niż demograficzny.**
- **Wsparcie inwestycyjne, w szczególności na doposażenie w maszyny i urządzenia, które pozwolą uczestnikom nabyć umiejętności, na które będzie zapotrzebowanie na rynku pracy.**
- **System wsparcia finansowego powinien być proporcjonalny do poziomu niepełnosprawności konkretnej osoby i jej potrzeb.**

Podmioty reintegracyjne borykają się z wieloma problemami w swoim codziennym funkcjonowaniu. Wśród tych wskazanych przez przedstawicieli WTZ i ZAZ, szczególnie zaskakującym wydają się być problemy we współpracy z instytucjami, które ze względu na swoją rolę w systemie powinny bardzo dobrze znać ich specyfikę i potrzeby (PCPR, PUP, orzecznicy). Dużym wyzwaniem jest również utrzymująca się hermetyczność środowiska i trudności z dotarciem ze swoją ofertą do świadomości ogółu społeczeństwa. Podmioty reintegracyjne chcą być widoczne i pozytywnie odbierane w środowisku lokalnym.

Wśród podmiotów reintegracyjnych w trudniejszej sytuacji znajdują się podmioty zatrudnienia socjalnego, ponieważ nie mają one zagwarantowanego ustawowo finansowania. Szczególną uwagę należałoby poświęcić KIS, które mają charakter ściśle projektowy, a ich funkcjonowanie często kończy się wraz z zakończeniem realizacji projektu. KIS nie ma również możliwości prowadzenia działalności pozwalającej na zapewnienie finansowania dla prowadzonych działań reintegracyjnych. Brak ciągłości finansowania powoduje przerwanie prowadzenia reintegracji oraz uniemożliwia utrzymanie wykwalifikowanej kadry. W korzystniejszej sytuacji znajdują się CIS, których działalność może być finansowana ze środków UE, środków własnych JST, środków własnych instytucji tworzącej i dochodów uzyskiwanych w ramach prowadzonej działalności. W planowaniu interwencji należy rozważyć mechanizmy, które wpłyną na stabilność finansowania podmiotów reintegracyjnych.

Sytuacja epidemiczna COVID-19 spowodowała, że wiele podmiotów reintegracyjnych, w tym PS, które dotąd dobrze radziły sobie ekonomicznie, znalazły się w bardzo trudnej sytuacji. Było to szczególnie widoczne w tych branżach (np. gastronomia, turystyka), które z powodu lock-down, całkowicie utraciły możliwość prowadzenia działalności gospodarczej, a co za tym idzie generowanie przychodów. Doświadczenie pokazało jak ważna jest np. dywersyfikacja źródeł dochodu poprzez świadczenie różnych usług w ramach jednego podmiotu np. cateringu i poligrafii. Należy rozważyć wprowadzenie mechanizmów finansowych, które w przypadku sytuacji kryzysowych umożliwiłyby PES zmianę profilu działalności biznesowej.

Przedsiębiorstwa społeczne (PS)

Informacje dotyczące kondycji ekonomicznej PS w regionie przedstawione poniżej zostały opracowane na podstawie danych uzyskanych od OWES⁴⁴ i jeśli nie zaznaczono inaczej, dotyczą tych podmiotów, które posiadają potwierdzony status PS i korzystały lub korzystają ze wsparcia OWES.

Tabela 3. Przedsiębiorstwa społeczne w województwie dolnośląskim (stan na 15 kwietnia 2021)

<i>Powiaty</i>	Fundacje	Spółdzielnie socjalne	Spółki non profit	Stowarzyszenia	Razem
Jelenia Góra	3	1	2	1	7
Legnica	3	1	7	0	11
Wałbrzych	4	2	2	0	8
Wrocław	8	4	2	4	18
bolesławiecki	0	0	0	0	0
dzierżoniowski	0	2	0	0	2
gólgowski	1	0	1	0	2
górowski	0	0	0	0	0
jaworski	0	0	1	0	1
kamiennogórski	0	0	2	0	2
karkonoski	2	0	0	0	2
kłodzki	1	0	0	0	1
legnicki	3	1	0	0	4
lubański	2	0	0	0	2
lubiński	1	0	0	0	1
lwówecki	2	0	0	0	2
milicki	0	0	0	0	0
oleśnicki	0	1	0	0	1
oławski	1	0	0	0	1
polkowicki	0	0	0	2	2

⁴⁴ Badanie zostało przeprowadzone na etapie pracy nad RPRES 2021-2027 (2030)

Regionalny Program Rozwoju Ekonomii Społecznej w województwie dolnośląskim
na lata 2021-2027 z perspektywą do 2030 r.

<i>Powiaty</i>	Fundacje	Spółdzielnie socjalne	Spółki non profit	Stowarzyszenia	Razem
średzki	0	2	0	0	2
strzeliński	0	0	0	0	0
świdnicki	1	1	1	1	4
trzebnicki	0	2	0	0	2
wałbrzyski	0	0	0	2	2
wołowski	0	0	0	0	0
wrocławski	1	0	0	0	1
ząbkowicki	0	0	0	0	0
zgorzelecki	0	0	0	0	0
złotoryjski	0	0	0	0	0
RAZEM	33	17	18	10	78

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych OWES zgodnie z Wytocznymi CT9.

Ogólną sytuację PS pod względem wielkości przychodów należy określić jako zróżnicowaną. Poniżej przedstawione zostały średnie oraz mediany wysokości przychodów PS z trzech ostatnich lat w odniesieniu do całego województwa oraz z podziałem na subregiony.

Tabela 4 Średnie i mediany przychodów PS w trzech ostatnich latach – województwo i subregiony

województwo dolnośląskie		
Przychody PS	Średnia	Mediana
Przychody PS w 2018 r. (N = 42)	344 850 zł	214 133 zł
Przychody PS w 2019 r. (N = 47)	479 886 zł	322 486 zł
Przychody PS w 2020 r. (N = 66)	384 244 zł	175 710 zł
Subregion jeleniogórski		
Przychody PS	Średnia	Mediana
Przychody PS w 2018 r. (N = 9)	119 998 zł	119 659 zł
Przychody PS w 2019 r. (N = 9)	276 148 zł	91 061 zł
Przychody PS w 2020 r. (N = 10)	210 960 zł	122 463 zł
Subregion legnicko-głogowski		

Regionalny Program Rozwoju Ekonomii Społecznej w województwie dolnośląskim
na lata 2021-2027 z perspektywą do 2030 r.

Przychody PS	Średnia	Mediana
Przychody PS w 2018 r. (N = 11)	322 487 zł	168 145 zł
Przychody PS w 2019 r. (N = 11)	450 612 zł	349 118 zł
Przychody PS w 2020 r. (N = 17)	353 395 zł	64 712 zł
Subregion wałbrzyski		
Przychody PS	Średnia	Mediana
Przychody PS w 2018 r. (N = 8)	586 756 zł	492 911 zł
Przychody PS w 2019 r. (N = 11)	672 438 zł	519 660 zł
Przychody PS w 2020 r. (N = 16)	445 403 zł	249 495 zł
Subregion wrocławski		
Przychody PS	Średnia	Mediana
Przychody PS w 2018 r. (N = 42)	368 736 zł	289 517 zł
Przychody PS w 2019 r. (N = 47)	482 236 zł	325 140 zł
Przychody PS w 2020 r. (N = 66)	439 842 zł	182 597 zł

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych OWES.

Sama analiza na poziomie średnich i median, bez uwzględnienia wielkości zatrudnienia w PS, w ograniczonym stopniu mówi o kondycji ekonomicznej podmiotów. Biorąc jednak pod uwagę fakt, że średnia liczba pracowników w PS w województwie dolnośląskim wynosi ok. 8 osób, należy stwierdzić, że sytuacja finansowa wielu PS jest trudna lub bardzo trudna. Analiza median przychodów PS z trzech ostatnich lat w odniesieniu do całego województwa pokazuje, że w roku 2018 połowa firm społecznych osiągnęła nieco ponad 214 tys. zł przychodów. W 2020 r. statystyka ta osiągnęła jedynie wartość ok. 175 tys. zł⁴⁵. Wyjątkiem jest rok 2019, w którym połowa PS osiągnęła wartość przychodów powyżej 322 tys. zł. Niewątpliwie duże znaczenie na tak wysoką wartość w porównaniu do lat sąsiadujących miał mechanizm zakupowy związany z przeciwdziałaniem skutkom Covid-19, na który w województwie dolnośląskim przeznaczono wówczas 2 635 339,07 zł z czego wydatkowanych zostało 2 285 250,62 zł.

⁴⁵Jeśli przyjąć, że przeciętne PS w województwie dolnośląskim zatrudnia 8 osób w wymiarze etatu na poziomie 0,6, to biorąc pod uwagę wysokość wynagrodzenia minimalnego w 2020 r., łączny roczny koszt samych wynagrodzeń wynosi ponad 200 tys. zł. Należałoby się zatem zastanowić, z jakich źródeł finansowane są inne koszty prowadzonej działalności.

Pozytywną prawidłowością był wzrost mediany w roku 2019 w stosunku do 2018 roku, który objął prawie wszystkie subregiony. Wyjątkiem jest tutaj subregion jeleniogórski, który najniższą wartość mediany osiągnął w roku 2019. Zależność ta natomiast została zachowana dla średniej wartości przychodów, która we wszystkich subregionach była najwyższa w roku 2019. Wskazuje to na sytuację, kiedy niewielka liczba PES osiąga znaczne przychody i zawyża średnią. Tak duże wahania obu statystyk w latach 2018 – 2020 można zinterpretować jako słabą kondycję ekonomiczną PES podatną na czynniki zewnętrzne. Znaczne zróżnicowanie średniej i mediany w analizowanych latach wskazuje, że istnieją duże różnice w wartościach skrajnych przychodów, czyli najniższych i najwyższych osiąganych przez PS.

Tabela 5. PS osiągające przychody poniżej 200 tys. zł rocznie

Wielkość przychodów

PS, które w 2018 r. nie przekroczyły 200 tys. zł przychodów (N = 42)

PS, które w 2019 r. nie przekroczyły 200 tys. zł przychodów (N = 47)

PS, które w 2020 r. nie przekroczyły 200 tys. zł przychodów (N = 66)

Liczba PS	% PS
21	50%
16	34%
21	32%

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z OWES.

W wyniku analizy bezwzględnych wielkości przychodów widać wyraźnie, że ponad połowa PS osiąga przychody większe niż 200 tys. zł rocznie. Mimo, że jest to większość PES, to nadal ponad 30% nie przekracza tego pułapu. W grupie 16 PS, które w 2019 r.⁴⁶ osiągnęły przychody poniżej 200 tys. zł, 14 funkcjonowało na rynku ponad dwa lata, nie są to zatem podmioty nowo utworzone⁴⁷.

Najbardziej jednak niepokoi, że jest kilka PS osiągających przychody na poziomie kilkudziesięciu tysięcy złotych rocznie przy deklarowanym zatrudnieniu od 3 do 6 pracowników – wydaje się, że znajdują się one w bardzo trudnej sytuacji finansowej.

Tabela 6. PS osiągające przychody powyżej 1 mln zł rocznie

Wielkość przychodów

Liczba PS	% PS
-----------	------

⁴⁶ Wskazano rok 2019, gdyż jest to ostatni rok przed wybuchem epidemii COVID-19, mającej poważne konsekwencje dla sytuacji większości przedsiębiorstw działających na rynku.

⁴⁷ Granica 200 tys. zł przychodów została zaproponowana umownie, jednak biorąc pod uwagę przeciętne PS w województwie dolnośląskim, może stanowić pewien punkt odniesienia do oceny kondycji sektora.

PS, które w 2018 r. przekroczyły 1 mln zł przychodów (N = 42)

PS, które w 2019 r. przekroczyły 1 mln zł przychodów (N = 47)

PS, które w 2020 r. przekroczyły 1 mln zł przychodów (N = 66)

4	10%
7	15%
7	11%

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z OWES.

Współpraca JST - PES

Samorząd lokalny pełni bardzo ważną rolę w rozwoju ekonomii społecznej, ponieważ ma wiele możliwości współpracy z PES oraz potencjał stymulowania rozwoju PES. Dzięki posiadanym narzędziom zarówno finansowym (m.in.: zlecanie PES realizacji zadań publicznych w ramach powierzenia i wspierania wykonania zadań publicznych wraz z udzieleniem dotacji na finansowanie ich realizacji, wykorzystanie aspektów społecznych w zamówieniach publicznych, w szczególności klauzul społecznych, tworzenie i współfinansowanie podmiotów reintegracyjnych oraz PS), jak i pozafinansowych (m.in.: programy współpracy z NGO tworzone w sposób partycypacyjny, wspólne ciała doradcze, czy wsparcie lokalowe i organizacyjne). Szczególną ważną kwestią w zakresie współpracy JST – PES jest rozwój usług społecznych w szczególności świadczonych w środowisku lokalnym (poza instytucjami), których dostawcami mogą być podmioty ekonomii społecznej. Należy podkreślić, że gotowość JST do stosowania ww. narzędzi nie wystarczy, ponieważ musi być spełniony drugi warunek: na terenie danego JST muszą funkcjonować PES gotowe do realizacji zadań publicznych i dostarczania usług lub produktów, PES przygotowane do udziału w postępowaniach na udzielenie zamówień publicznych i posiadające potencjał do ich realizacji, podmioty reintegracyjne realizujące strategię JST w zakresie włączenia społecznego osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, PES angażujące się w procesy konsultacyjne, a także w opracowanie dokumentów strategicznych, w tym programów współpracy, wreszcie PES rozumiejące, czym są usługi społeczne i gotowe do ich dostarczania dla społeczności lokalnych.

Jednym z aspektów oceny współpracy JST i PES jest poziom zaangażowania samorządów w tworzenie podmiotów reintegracyjnych oraz ich finansowanie, które z zasady ma charakter ciągły, stając się niejako stałym zobowiązaniem – w odróżnieniu od finansowania PS, nawet tych współtworzonych przez JST.

Tabela 7. Liczba podmiotów reintegracyjnych prowadzonych przez JST w 2021 i 2022 r.

Rodzaj podmiotu	Liczba podmiotów prowadzonych przez JST		Procent	
	2020	2021	2020	2021
WTZ	9	9	19%	19%
ZAZ	3	3	38%	38%
KIS	9	10	64%	66,6%
CIS	4	4	67%	50%
RAZEM	25	26	33,8%	33,8%

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych DOPS na dzień 8 sierpnia 2023.

W 2022 r. JST bezpośrednio lub w ramach zadań OPS prowadziły łącznie 26 (32,9,8%) podmiotów reintegracyjne na 79 funkcjonujące w regionie. JST w największym stopniu angażowały się w prowadzenie CIS oraz KIS, w nieco mniejszym ZAZ i jedynie w 19% w WTZ. W 5 powiatach⁴⁸ funkcjonuje obecnie więcej niż dwa typy podmiotów reintegracyjnych, natomiast w 12 występuje tylko jeden typ podmiotu reintegracyjnego, w 11 przypadkach jest to WTZ, a w 1 KIS.

Wśród powiatów województwa dolnośląskiego występuje dość duże zróżnicowanie w zakresie dostępu do usług reintegracji społecznej i zawodowej mieszkańców. Właściwym kierunkiem interwencji powinno być podejmowanie działań rzeczniczych i edukacyjnych w tych samorządach, które nie dostrzegają potrzeby realizacji działań reintegracyjnych, brakuje im wiedzy i narzędzi w tym obszarze lub po prostu nie wierzą w ich skuteczność. Ważnym kierunkiem jest także promocja tych samorządów, które w kompleksowy sposób zapewniają realizację ścieżki reintegracyjnej na rzecz swoich mieszkańców, aby inni mogli korzystać z ich doświadczenia i dobrych praktyk. Jednak bez systemowych rozwiązań związanych w szczególności z zapewnieniem finansowania tych instytucji będzie niezwykle trudno zapewnić równomierny dostęp do podmiotów reintegracyjnych na terenie całego województwa. Pewnym ułatwieniem w tym zakresie mogą być programy rządowe dot. finansowania tworzenia ZAZ i WTZ ze środków PFRON, których realizacja jest zapowiadana na

⁴⁸ Zarówno grodzkich, jak i ziemskich.

2022 r., jednak brak propozycji analogicznych rozwiązań dla utrzymania istniejących oraz tworzenia nowych podmiotów zatrudnienia socjalnego.

Ważna, z punktu widzenia efektywności aktywizacji zawodowej uczestników wszystkich typów podmiotów reintegracyjnych, jest niewystarczająca współpraca (lub bardzo często brak) z Powiatowymi Urzędami Pracy. Konieczne jest wzmocnienie współpracy zarówno w zakresie rekrutacji i kierowania osób zarejestrowanych w PUP do podmiotów reintegracyjnych, jak również w zakresie aktywizacji zawodowej ich podopiecznych.

Innym wskaźnikiem obrazującym poziom współpracy między JST i PES może być zlecenie przez JST zadań publicznych PES, w tym NGO, zgodnie z przepisami ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie. Należałoby brać tutaj pod uwagę zarówno liczbę lub odsetek JST wykorzystujących ten sposób realizacji zadań, jak i wartość zawartych umów na realizację zadań.

W 2019 r. 87,2% jednostek samorządu terytorialnego w województwie posiadało obowiązującą strategię rozwoju, z czego w około połowie uwzględniono zagadnienia związane z rozwojem ekonomii społecznej, natomiast tylko w 19,4% uwzględniono zagadnienia związane ze stosowaniem społecznie odpowiedzialnych zamówień publicznych.

Tabela 8. JST, które przekazały środki na realizację zadań publicznych w trybach określonych w ustawie o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie w roku 2019

	liczba JST	liczba złożonych ofert	liczba zawartych umów	średnia kwota przekazanych środków (w zł)
		ogółem (w tym przez spółdzielnie socjalne)	ogółem (w tym ze spółdzielniami socjalnymi)	ogółem (w tym spółdzielniom socjalnym)
Ogółem	185 (94,9%)	6 538 (12)	4 987 (12)	1 240 083,8 (9 682,8)
Starostwa powiatowe	23 (88,5%)	1 035 (1)	717 (1)	942 128,9 (3 000,0)

**Regionalny Program Rozwoju Ekonomii Społecznej w województwie dolnośląskim
na lata 2021-2027 z perspektywą do 2030 r.**

	liczba JST	liczba złożonych ofert	liczba zawartych umów	średnia kwota przekazanych środków (w zł)
Urzędy gmin i miast	161 (95,8%)	5 063 (11)	4 083 (11)	1 280 808,1 (11 910,3)

Źródło: Opracowane własne na podstawie danych GUS⁴⁹

W 2019 r. zdecydowana większość JST, zarówno starostwa powiatowe jak i urzędy miast i gmin korzystały z narzędzi jakie daje ustawa o DPPioW. Mimo, że odsetek JST korzystających z ustawy wydaje się zadowalający, należy zwrócić uwagę, że nadal największa część JST samodzielnie realizuje swoje zadania w obszarze usług społecznych.

Znacznie mniej korzystnie wygląda sytuacja w zakresie wykorzystywania przez JST aspektów społecznych, w szczególności klauzul społecznych w zamówieniach publicznych jako narzędzia ułatwiającego dostęp do zamówień podmiotom realizującym ważne cele społeczne. Warto podkreślić, że jedynie w 11 JST w województwie obowiązywał akt prawa miejscowego dotyczący stosowania klauzul społecznych.

Tabela 9. Stosowanie klauzul zastrzeżonych i aspektów społecznych w zamówieniach publicznych według rodzaju jednostki samorządu terytorialnego w 2019 r. (w %), których łączna szacunkowa wartość przekracza kwotę 30 tys. euro

	ogółem liczba JST (190)	Starostwa powiatowe	Urzędy gmin i miast
	190	26	163*
Liczba JST, w których stosowano klauzulę zastrzeżoną na podstawie art. 22 ust. 2 PZP	2,1%	3,8%	1,2%

⁴⁹ Dane z badania zrealizowanego w ramach projektu „Zintegrowany System Monitorowania Sektora Ekonomii Społecznej” współfinansowanego ze środków UE w ramach Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój, Tablica 7, GUS, data publikacji 12.01.2021 r.

Liczba JST, w których stosowano
klauzulę zatrudnienia na podstawie art.
29 ust. 4 PZP

ogółem liczba JST (190)	Starostwa powiatowe	Urzędy gmin i miast
4,7%	7,7%	3,7%

Źródło: Opracowane własne na podstawie danych GUS⁵⁰

* dot. 163 JST ze 169 na DŚ, które zostały wykazane w badaniu

W 2019 r. tylko 4 JST zastosowały przynajmniej raz w zamówieniach publicznych klauzule społeczne. Dlaczego tak mało samorządów korzysta z dostępnych narzędzi w zakresie współpracy z PES i kształtowania dzięki nim lokalnej polityki społecznej? Dlaczego mimo podejmowania wielu działań edukacyjnych i upowszechniających nie obserwuje się wzrostu współpracy w tym zakresie? Przyczyn należy szukać zarówno po stronie JST, np. brak merytorycznego przygotowania w zakresie społecznie odpowiedzialnych zamówień, ale także te leżące po stronie samych PES np. niewystarczający potencjał do realizacji większych i bardziej skomplikowanych zamówień. Poniższa tabela prezentuje dane zebrane przez GUS dotyczące problemów we współpracy z NGO, na które wskazywali przedstawiciele sektora publicznego.

Tabela 10. Trudności JST w zaangażowaniu PES w realizację zadań publicznych

JST, które wskazały przynajmniej jedną trudność związaną z zaangażowaniem organizacji pozarządowych w realizację zadań publicznych	57
w tym JST, które wskazały trudność związaną z zaangażowaniem organizacji pozarządowych w realizację zadań publicznych:	

⁵⁰ Dane z badania zrealizowanego w ramach projektu „Zintegrowany System Monitorowania Sektora Ekonomii Społecznej” współfinansowanego ze środków UE w ramach Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój, Tablica 12, GUS, data publikacji 12.01.2021 r.

Regionalny Program Rozwoju Ekonomii Społecznej w województwie dolnośląskim
na lata 2021-2027 z perspektywą do 2030 r.

➤ brak wiedzy o organizacjach pozarządowych działających w obszarach zadań publicznych realizowanych przez JST	13
➤ brak wiedzy o trybach/procedurach współpracy z organizacjami pozarządowymi	11
➤ realizacja zadań publicznych wyłącznie przez podległe podmioty publiczne	13
➤ niekonkurencyjność organizacji pozarządowych - zlecano realizację zadań publicznych innym podmiotom (w tym na podstawie ustawy PZP)	3
➤ niedostateczna wiarygodność organizacji pozarządowych jako wykonawców zadań publicznych	12
➤ brak zainteresowania ze strony organizacji pozarządowych - nie brały udziału w ogłaszanych konkursach/postępowaniach	36

Źródło: Opracowane własne na podstawie danych GUS⁵¹

Omawiając poziom współpracy między JST a PES, nie można pominąć aspektu mapy dolnośląskich PS, bo skoro PES wydają się być naturalnym partnerem samorządu w rozwiązywaniu problemów społecznych, a często ta współpraca nie występuje na oczekiwanym poziomie, to warto przyrzeć się temu wątkowi. (Tabela 3). Analizując tab.3. łatwo zauważyć, że na mapie województwa dolnośląskiego znajduje się sporo powiatów, na terenie których nie funkcjonują przedsiębiorstwa społeczne. Trudno zatem oczekiwać od samorządu współpracy z PS w zakresie zamówień publicznych, jeżeli w ogóle nie występują one na ich terenie. Inną kwestią, która wymaga dodatkowego komentarza, jest wspólna analiza powyższej tabeli wraz tab.2., która przedstawia rozkład podmiotów reintegracyjnych w województwie dolnośląskim. Z powyższego wynika, że powiaty **górowski i wołowski** to powiaty, na terenie których w roku 2021 nie funkcjonuje żadne

⁵¹ Dane z badania zrealizowanego w ramach projektu „Zintegrowany System Monitorowania Sektora Ekonomii Społecznej” współfinansowanego ze środków UE w ramach Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój, Tablica 7, GUS, data publikacji 12.01.2021 r.

przedsiębiorstwo społeczne ani podmiot reintegracyjny. Ich mieszkańcy nie mają zatem dostępu do usług reintegracyjnych realizujących przez ww. podmioty. Nie oznacza to jednak, że na ich terenie nie funkcjonują prężne organizacje społeczne, które wspierają OzN (np. w Wołowie). Planując działania w kolejnych latach należałoby bliżej przyrzeć się wymienionym powiatom i przedsięwziąć działania zmierzające do zmiany tej sytuacji.

Udział ekonomii społecznej w politykach publicznych

Ekonomia społeczna jako *sfera aktywności obywatelskiej i społecznej, która przez działalność gospodarczą i działalność pożytku publicznego służy: integracji zawodowej i społecznej osób zagrożonych marginalizacją społeczną, tworzeniu miejsc pracy, świadczeniu usług społecznych*⁵² powinna być postrzegana jako narzędzie realizacji polityk publicznych rozumianych jako dziedzina zrationalizowanych i systemowych działań państwa i społeczeństwa wokół problemów publicznych⁵³. Mimo, że w ostatnich latach ekonomia społeczna jest obszarem, w który bardzo dużo się inwestuje, m.in. w ramach wsparcia OWES w formie dotacji na utworzenie i utrzymanie miejsc pracy, pożyczki preferencyjne z BGK jak i inne formy wsparcia jakie oferowane są PS, to nadal jej potencjał wydaje być niedoceniany lub wręcz dla wielu nieznany. Dzieje się tak pomimo realizacji wielu działań podejmowanych na poziomie regionalnym i krajowym, zwiększającej się liczbie przedsiębiorstw społecznych oraz liczby miejsc pracy jakie zapewniają osobom w najtrudniejszej sytuacji. Problemy zgłaszane przez uczestników prac nad RPRES w poniższych obszarach pomogą odpowiedzieć dlaczego wykorzystanie narzędzi ES do wprowadzania pozytywnych zmian społecznych jest niewystarczające.

Koordinacja finansowania, współpraca z i ROPS

Działania ukierunkowane na wsparcie i rozwój ES w regionie wymagają wzmocnienia współpracy międzyinstytucjonalnej podmiotów koordynujących, programujących i wdrażających programy

⁵² Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej do 2030 roku. Ekonomia Solidarności Społecznej (Monitor Polski z 2019 r. poz. 214)

⁵³ Polityka publiczna może być też rozumiana *jako cykl decyzji oraz działań podejmowanych przez administrację publiczną w celu osiągnięcia zamierzonych korzyści w przyszłości* (https://www.civitas.edu.pl/wp-content/uploads/2015/03/Zoon_Politikon_07_2016_323_341.pdf).

dedykowane sektorowi ES, ze szczególnym uwzględnieniem potrzeb PES. Niewystarczająca współpraca skutkuje m.in.:

- trudnościami w przygotowaniu rzetelnej diagnozy, w tym diagnozy potrzeb będącej podstawą do programowania działań na różnych szczeblach;
- trudnościami w agregacji danych o miejscach realizowania usług społecznych na rzecz OzN (rozproszone źródła finansowania usług społecznych);
- zbyt rozbudowaną i sformalizowaną ścieżką wsparcia PES przez OWES, niedostosowaną do możliwości PES, zawierającą dużo warunków formalnych, które PES/PS muszą spełnić, aby otrzymać i rozliczyć dofinansowanie z OWES powoduje, że oferta z PUP może stać się bardziej korzystna;
- brak elastyczności wsparcia dopasowanego do specyfiki danego podregionu Dolnego Śląska (różna prędkość rozwojowa subregionów pod względem rozwoju ES)

Współpraca JST (OPS, PUP, PCPR)/ PES /OWES

Współpraca finansowa pomiędzy JST a regionalnymi PES przy udziale instytucji otoczenia ekonomii społecznej wymaga wzmocnienia, zwłaszcza w obszarach długofalowego zlecania zadań publicznych i realizacji społecznie odpowiedzialnych zamówień publicznych. Na taką sytuację wpływa m.in.:

- dla większości OWES współpraca z JST nie jest priorytetem, ponieważ jest długotrwała, wrażliwa politycznie i nie zawsze przynosi pożądany efekt – łatwiej jest tworzyć PES-y nastawione na usługi komercyjne;
- niewystarczający zasób osób w JST, które zajmowałyby się ES;
- brak mechanizmów obligujących JST zlecanie PES zamówień, z drugiej strony brak potencjału PES (brak wystarczającej liczby PES mających potencjał do świadczenia usług dla JST);
- współpraca PES z OPS na bardzo „różnych prędkościach” (brak wiedzy i zasobów);
- przedmiotowe, a nie podmiotowe traktowanie PES przez JST;
- JST niechętnie stosuje klauzule społeczne przy zamówieniach publicznych, co częstokroć wynika z niewystarczającej wiedzy i braku doświadczenia w tym zakresie.

Reintegracja

Potencjał podmiotów reintegracyjnych w realizacji ścieżki reintegracyjnej wymaga wzmocnienia zarówno w zakresie współpracy między samymi podmiotami, jak i uzupełnienia siatki PES (likwidacja

białych plam). Niezbędne jest również zwiększenie nakładów finansowych, aby podmioty mogły realizować aktywizację zawodową zgodnie z zapotrzebowaniem rynku.

Niewystarczająca liczba PES o charakterze reintegracyjnym w regionie oraz wymagająca wzmocnienia sieć podmiotów reintegracyjnych, nie służy skutecznemu rozwiązywaniu problemów specyficznych dla tej grupy PES.

Główne problemy w obszarze reintegracji:

- słaba współpraca PES reintegracyjnych z biznesem (praktyki, staże);
- ograniczona współpraca PES - ZAZ - WTZ - CIS – KIS w kontekście reintegracji uczestników (PES – podmioty reintegracyjne);
- niedofinansowanie reintegracyjnych PES i ich kadry;
- mała liczba KIS (15), które w większości działają projektowo – okresowo, gdy są środki z UE, niewystarczająca liczba CIS (8);
- WTZ nie zawsze pełnią rolę aktywizacji zawodowej, uczestnikami są osoby, które nie rokują na podjęcie zatrudnienia, a mimo to przebywają przez wiele lat w WTZ (często nie ma w środowisku alternatywy);
- nierównomierne rozłożenie sieci WTZ, ZAZ;
- „walka” o OzN/mała motywacja OzN do podjęcia zatrudnienia;
- dalece niewystarczająca współpraca instytucji rynku pracy (PUP) i pomocy społecznej (OPS) z podmiotami reintegracyjnymi (CIS, KIS, ZAZ, WTZ).

Potencjał, kapitał, kondycja ekonomiczna PES/PS, kompetencje

Niski potencjał organizacyjno–techniczny i słaba kondycja finansowa znacznej części PES przekłada się na małą konkurencyjność tych podmiotów względem innych rynkowych (komercyjnych) podmiotów gospodarczych. Jako przyczynę takiego stanu rzeczy wskazano:

- zbyt mało jest stałych sieci, klastrów, konsorcjów PES;
- odpowiedzialny biznes - lokalnie głównie hasło;
- brak współpracy z biznesem zwłaszcza ZAZ (B2B);
- niewystarczająca współpraca pomiędzy PES (zarówno w obszarze reintegracji/rehabilitacji, jak i wspólnej realizacji zleceń);
- brak środków na szeroko pojętą promocję komercyjnej oferty PES;
- niewielka liczba PS, istniejące mają najczęściej bardzo ograniczony potencjał do wykonywania usług/dostaw;

- traktowanie PES/PS, które często "raczkują" w działalności odpłatnej/gospodarczej, jakby były „rekinami biznesu” - wiele podmiotów oprócz chęci i pomysłu nie dysponuje liderami, którzy mają doświadczenie w obrocie gospodarczym;
- mała elastyczność działalności PES w zakresie przebranżawiania;
- ograniczony dostęp do źródeł finansowania działalności bieżącej i inwestycyjnej (m. in. projektowej);
- konieczność konkurowania między PES prowadzącymi podobne działania (słaba kooperacja PES, poziom zlecenia);
- zbyt mało aktywnych lokalnie liderów PES;
- spory między liderami PES;
- problemy kadrowe PES, brak liderów w PES, brak doświadczenia liderów w prowadzeniu działań o charakterze projektowym, biznesowym;
- lider PES staje się z czasem menagerem PES, a tutaj potrzebne są inne kompetencje.

Upowszechnianie ES

Słaba rozpoznawalność i znajomość sektora Ekonomii/Gospodarki Społecznej jako partnera biznesowego/ realizatora zadań publicznych oraz w świadomości społecznej wskazuje na duże potrzeby realizacji działań upowszechniających w zakresie ekonomii społecznej we wszystkich powyższych obszarach:

- niska świadomość o ES poza środowiskiem (hermetyczne środowisko);
- potrzeba upowszechniania informacji o ES i promocja tego rodzaju działalności;
- brak wiedzy o PES w swoich lokalnych społecznościach, niewystarczający udział JST w promowaniu potencjału PES;
- uprzedzenia i stereotypy wobec PES ze strony JST i biznesu, skutkującym nieuzasadnionym brakiem zaufania do PES;
- brak wiedzy PUP na temat ES;
- Instytucja Zarządzająca/Instytucja Pośrednicząca nie stanowi przykładu dla samorządów jako zlecniodawca usług społecznych podmiotom ekonomii społecznej.

Zaangażowanie obywateli w inicjatywy związane z ES

Województwo dolnośląskie charakteryzuje się jednym z najwyższych wskaźników aktywności obywatelskiej. W końcu 2022 r. do rejestru REGON wpisanych było 13,3 tys. **fundacji, stowarzyszeń i**

organizacji społecznych, tj. o 3,8% więcej niż rok wcześniej. Na 10 tys. ludności przypadało 46 podmiotów tego rodzaju (w kraju 43) – 3. miejsce wśród województw po województwach mazowieckim (51 podmiotów) i zachodniopomorskim (46). Wskaźnik ten systematycznie rośnie – w 2010 r. wynosił 28 (w kraju 27), w 2015 r. – 39 (35), a w 2019 r. – 42 (38). Niestety na tak wysokie miejsce nie wpływa aktywność obywateli w całym województwie. W 2022 r. w zdecydowanej większości powiatów wskaźnik liczby fundacji, stowarzyszeń i organizacji społecznych na 10 tys. ludności przyjmował wartości poniżej średniej wojewódzkiej. Wyższy poziom odnotowano w siedmiu powiatach, w tym najwyższy we Wrocławiu – 62 i w powiecie milickim – 54⁵⁴. Znacznie gorzej wypada w województwie wskaźnik przynależności do organizacji non-profit obrazujący liczbę członków organizacji na 10 tys. ludności, który wynosił 1,6 (8. Lokata w kraju). Natomiast mediana członkostw była w województwie jedna z najniższych w kraju – 25 (przy średniej krajowej 28). Mimo dużego kapitału społecznego województwa nie obserwuje się ścisłej korelacji z poziomem zaangażowania w inicjatywy związane z ES. Doświadczenia ostatnich lat pokazują, że trwałe i silne PES, w tym przedsiębiorstwa społeczne, powstają tam, gdzie pojawiają się inicjatywy oddolne, funkcjonują lokalni liderzy i aktywni obywatele dostrzegający potrzeby swoich społeczności, w tym osób wykluczonych. Inkubowanie zatem nowych PS powinno zostać poprzedzone nie tylko refleksją na temat poziomu aktywności mieszkańców, ale przede wszystkim dobrze zaplanowanymi działaniami prowadzącymi do zwiększenia tej aktywności i wykorzystania lokalnego potencjału. Wśród zagrożeń dla wzmocnienia zaangażowania obywateli w inicjatywy związane z ES należy wskazać:

- **postępujący proces depopulacji oraz starzenie się społeczeństwa.** Na przestrzeni lat 2015-2022, liczba ludności województwa dolnośląskiego zmniejszyła się o 0,6%. W 5 powiatach wzrosła (najwięcej w powiecie wrocławskim - o 36,3%, średzkim - o 10,7% oraz we Wrocławiu – o 6,0%), a w 25 zmniejszyła się (w Wałbrzychu oraz powiatach górowskim i ząbkowickim odpowiednio o 11,8%, 8,9% i 8,8%). Spośród 169 gmin, w 38 zanotowano wzrost liczby ludności (największy w gminach Czernica, Długołęka i Siechnice – odpowiednio o 66,1%, 50,5% i 47,9%). W pozostałych 131 gminach odnotowano spadek liczby ludności w okresie 2015-2022 – największy w gminach Duszniki-Zdrój (14,6%), Złoty Stok (12,7%) oraz

⁵⁴ Raport o sytuacji społeczno-gospodarczej województwa dolnośląskiego 2022, GUS, data publikacji 28.04.2023

Szklarska Poręba (12,4%). Od lat systematycznie maleje w strukturze populacji odsetek dzieci i młodzieży, a wzrasta seniorów. Udział osób młodych w wieku do 14 roku życia w okresie od 2010 r. wzrósł o 0,4 p. proc. a liczba osób w wieku 65 lat i więcej wzrosła aż o 6,4 p. proc.⁵⁵

- Deficyt liderów lokalnych – jak wynika z informacji przekazywanych przez uczestników prac nad RPRES, którzy potrafią organizować wokół siebie grupy nieformalne, a także całe społeczności. Mała liczba liderów ES i narzędzi do ich wspierania wpływa na słaby rozwój inicjatyw oddolnych, a jeśli już takie powstają to często pojawiają się wśród liderów problemy z wypaleniem/zniechęceniem/gratyfikacją ich pracy.

2.1. Wpływ sytuacji epidemicznej związanej z rozprzestrzenianiem się COVID-19 na sytuację PES

Sytuacja epidemiczna wywołana przez COVID-19, która w Polsce rozpoczęła się w marcu 2020 r. postawiła podmioty ekonomii społecznej, w tym przedsiębiorstwa społeczne, przed zupełnie nowymi wyzwaniami. Czasowe zamykanie niemal całych branż gospodarki, w wyniku czego wiele podmiotów ograniczało lub zawieszało swoją działalność oraz brak możliwości prowadzenia działań reintegracyjnych, nie miało wcześniej precedensu. Z jednej strony skutki ekonomiczne, z drugiej koszty społeczne, których długofalowe efekty będzie można realnie ocenić dopiero w kolejnych latach.

Obraz sytuacji ekonomicznej dolnośląskich PS w oparciu o informacje uzyskane OWES działających na terenie województwa dolnośląskiego wynika, że:

- sytuacja epidemiczna wpłynęła bardzo negatywnie na przedsiębiorstwa społeczne. Wywołała w nich bardzo trudną sytuację finansową, ze względu na brak możliwości prowadzenia działalności z powodu kolejnych wprowadzanych lock-downów, ale także ze względu na absencję chorobową pracowników, a także kwarantanny. Niektóre z PS znalazły się na krawędzi upadłości;
- w największym stopniu negatywnymi skutkami epidemii zostały dotknięte przedsiębiorstwa społeczne prowadzące działalność o charakterze usługowym, które musiały częściowo lub

nawet w całości wstrzymać faktyczną działalność: np. PS z branży gastronomicznej czy realizujące zajęcia gimnastyczne dla dzieci i dorosłych;

- według szacunków OWES znaczące pogorszenie sytuacji finansowej dotknęło ponad 32% PS, stagnacji lub delikatnego pogorszenia doświadczyło 15% PS, a w przypadku 52% można mówić o poprawie sytuacji;
- w przypadku wszystkich podmiotów pojawienie się epidemii i związane z nią obostrzenia sanitarne skutkowały dodatkowymi wydatkami, związanymi z dostosowaniem swojej działalności do zasad sanitarnych i zapewnienia bezpieczeństwa pracowników i klientów;
- kilka PS przebranżowiło się, aby utrzymać płynność finansową i miejsca pracy;
- wiele przedsiębiorstw społecznych skorzystało ze wsparcia w ramach tzw. tarczy antykryzysowej, obejmującej m.in. zwolnienia z ZUS czy zaciąganie pożyczek ze środków Polskiego Funduszu Rozwoju; jednakże w wielu przypadkach PS nie mogli z niej skorzystać, m.in. z uwagi na:
 - powstanie w roku 2020 i brak okresu porównawczego sytuacji finansowej z roku 2019;
 - problem z dwoistością formy prawnej, tzn. bycie przedsiębiorstwem a jednocześnie podmiotem działającym w sferze pożytku publicznego, PKD w GUS inne niż jest prowadzona główna branża;
 - problem z załatwianiem formalności związanych z prowadzoną działalnością- kłopot z dostępem do urzędów czy różnych procedur;
 - problem z interpretacją przepisów dotyczących epidemii, czy tzw. tarczy antykryzysowej;
- otrzymane wsparcie pomostowe (podstawowe i przedłużone) w ramach utworzonych miejsc pracy dzięki wsparciu OWES w wielu przypadkach było ratunkiem PS od całkowitego zamknięcia, a nawet bankructwa;
- tzw. mechanizm zakupów interwencyjnych w PS odegrał ważną rolę w utrzymaniu płynności finansowej wielu PS, a także pomógł w utrzymaniu miejsc pracy. Dodatkowymi korzyściami były:
 - nawiązanie relacji na poziomie lokalnym z osobami i podmiotami (PS, OWES);
 - przetestowanie nowych usług lub zmienioną formułę usług, dostosowanie produktów i formy ich sprzedaży do panującej sytuacji;
 - możliwość weryfikacji przez OWES jakości usług i produktów oraz jakości współpracy z klientami, prowadzonej przez PS;

- zawiązanie się partnerstw i sieci;
- wzrost bezpieczeństwa w placówkach/ podmiotach, które były odbiorcami wsparcia.
- z mechanizmu zakupów interwencyjnych do końca 2020 r. skorzystało łącznie 27 PES/PS, a jego wartość wyniosła łącznie 2 285 250,62 zł: w subregionie wrocławskim i mieście Wrocław - 15 PES/PS na kwotę 791 907,50 zł, w subregionie wałbrzyskim - 8 PES/PS na kwotę 772 489,37 zł, w subregionie legnicko-głogowskim - 3 PES/PS na kwotę 348 223,62 zł, w subregionie jeleniogórskim - 1 PES/PS na kwotę 372 630,13 zł.
- w związku z niepewną sytuacją i zamknięciem gospodarki w 2020 roku zaobserwowano zmniejszenie zainteresowania PS zatrudnianiem nowych osób i korzystaniem z instrumentów finansowych.

Opinie OWES na temat trudnej i bardzo trudnej sytuacji dużej grupy PS bardzo dobrze obrazują dane dotyczące przychodów PS. Na etapie pracy nad RPRES, dzięki dużemu zaangażowaniu przedstawicieli OWES, zgromadzono dane dotyczące wielkości przychodów PS w 2020 r. (epidemicznym) z czterech subregionów, pomimo jeszcze niezamkniętych sprawozdań finansowych. Dane te, przedstawione w tabeli 3, wskazują, że w 2020 r. w stosunku do 2019 r. nastąpił znaczny spadek średniej (o 20%) i mediany (o 54,5%) wartości przychodów PS w województwie dolnośląskim, podczas gdy rok wcześniej (szacując rok 2019 do roku 2018) mieliśmy do czynienia ze wzrostem średniej (39%) i wzrostem mediany (50%). Powyższe dane obrazują w jak dużym stopniu dolnośląskie PS odczuły skutki pandemii i jak ważne znaczenie miało wsparcie, które OWES mogły zastosować w ramach tzw. mechanizmu zakupowego.

Tabela 11. PS doświadczające spadku przychodów w ciągu trzech ostatnich 3 lat

Przedsiębiorstwa społeczne

PS doświadczające obniżenia przychodów w roku 2019 w stosunku do roku 2018 (N = 47)

PS doświadczające obniżenia przychodów w roku 2020 w stosunku do roku 2019 (N = 66)

Liczba PS	Procent
9	19,15%
20	30,3%

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z OWES.

Z danych przedstawionych w powyższej tabeli wynika, że ponad 30% PS doświadczyła spadku przychodów w 2020 r., podczas gdy rok wcześniej było to niewiele ponad 19% podmiotów.

Prawdopodobnie ponad dwukrotny wzrost liczby PS, których dotyczy obniżenia przychodów, związany jest z branżą, w której działały. Prawdopodobnie, gdyby nie zastosowano tzw. mechanizmu zakupowego wzrost ten byłby znacznie wyższy.

Oprócz pogorszenia się sytuacji ekonomicznej dużej grupy PES oddzielnym problemem był brak możliwości prowadzenia działań reintegracyjnych przez podmioty reintegracyjne. Podczas spotkania DKRES członkowie Komitetu zwracali szczególną uwagę na problemy jakie wiążą się z zawieszeniem działań w formule bezpośredniej w podmiotach reintegracyjnych. Ze względu na ograniczenia różnego typu (m.in. brak niezbędnych kompetencji cyfrowych, brak odpowiedniego sprzętu i infrastruktury) uczestnicy nie mogli brać udziału w spotkaniach online, które i tak nie byłyby w stanie zastąpić bezpośredniego kontaktu. Długotrwałe przerwy w korzystaniu z działań reintegracyjnych wpłynęły bardzo niekorzystnie na uczestników. Członkowie Komitetu wskazywali m.in. na zapominanie wyuczonych wcześniej umiejętności, spadek motywacji do kontynuacji zajęć/pracy, pogorszenie stanu zdrowia. Jest to grupa która chyba najbardziej odczuła negatywne skutki pandemii.

Komentarz

Nauczani doświadczeniem pandemii COVID-19 widzimy konieczność przygotowania się na podobne sytuacje kryzysowe w przyszłości. Ważnym jest, aby nie dopuszczać do nagłego i długotrwałego pozbawienia uczestników profesjonalnego wsparcia. Niezbędne jest również opracowanie skutecznych mechanizmów pomocowych w sferze ekonomicznej i społecznej, które dałyby narzędzia do zachowania ciągłości prowadzonej działalności.

2.2. Analiza SWOT

Metoda SWOT pozwala na dostrzeżenie zarówno mocnych (S), jak i słabych (W) stron wewnątrz badanych obszarów (kondycja podmiotów ekonomii społecznej oraz systemu wsparcia wewnątrz województwa), w otoczeniu zarówno szans (O) i zagrożeń (T) rozwojowych oddziałujących na kondycję sektora (czynniki zewnętrzne). Elementy wskazane w analizie SWOT stanowią zbiór cech regionu i uwarunkowań zewnętrznych, które będą odgrywały ważną rolę w rozwoju ekonomii społecznej w województwie do 2030 roku. Analiza SWOT stanowi jedną z podstaw planowania adekwatnych do potrzeb kierunków interwencji.

Tabela 12. Analiza SWOT

Mocne strony	Uszczegółowienie
sukcesywnie rosnąca liczba podmiotów ekonomii społecznej, w tym przedsiębiorstw społecznych	zjawisko to skutkuje wzrostem zatrudnienia w PES/PS oraz zwiększeniem potencjału podmiotów mogących m.in. świadczyć usługi społeczne
wzrost zaangażowania liderów lokalnych w pracę w sektorze ES	rosnące zaangażowanie i gotowość do pracy w sektorze ekonomii społecznej wśród liderów lokalnych sprzyja tworzeniu stabilnych i profesjonalnie działających podmiotów ekonomii społecznej
silne podmioty reintegracyjne	podmioty o charakterze reintegracyjnym chętnie dzielą się swoją wiedzą i doświadczeniem oraz podejmują działania służące podnoszeniu świadomości społecznej dotyczącej ekonomii społecznej
dobra współpraca pomiędzy instytucjami otoczenia ekonomii społecznej	wypracowane, rozwijające się kanały komunikacyjne oraz ugruntowana i stabilna współpraca sprzyjają szybkiej realizacji kompleksowego wsparcia ukierunkowanego na niwelowanie barier oraz poszukiwanie optymalnych rozwiązań do realizacji w regionie działań na rzecz ES
wyspecjalizowane Ośrodki Wsparcia Ekonomii Społecznej	podmioty świadczące kompleksowe wsparcie w ramach OWES w subregionach DŚ, posiadają ugruntowany kapitał wiedzy i doświadczenia oraz wyróżniają się znajomością specyfiki obszarów, na których realizują swoje usługi
Słabe strony	Uszczegółowienie

**Regionalny Program Rozwoju Ekonomii Społecznej w województwie dolnośląskim
na lata 2021-2027 z perspektywą do 2030 r.**

niska świadomość i wiedza na temat sektora ES wśród samorządowców, w tym decydentów	rozwój ES jest często determinowany przez osoby aktualnie sprawujące funkcje publiczne oraz urzędników. Ich indywidualny poziom świadomości i chęć współpracy z PES realnie wpływa na kondycję lokalnej ES
stereotypowe postrzeganie PES/PS	stereotypowe opinie o PES/PS powodują nieuzasadnione obawy JST przed współpracą. PES/PS nie są postrzegane jako profesjonalnie działający i konkurencyjni wobec komercyjnych przedsiębiorców partnerów/wykonawców zadań i usług zlecanych przez JST
niewykorzystanie potencjału PES/PS	jest spowodowane postrzeganiem PES/PS jako organizacji pozarządowych, które są w stanie zrealizować jedynie działania o charakterze akcyjnym/realizacji zwykle krótkich zadań, a nie jako potencjalnego partnera w realizacji np. usług dla społeczności lokalnej /zadań publicznych o charakterze długoterminowym i wysokobudżetowym
niewystarczające zasoby materialne, finansowe PES/PS	podejmowanie działań o charakterze strategicznym i operacyjnym w rozwoju PES/PS
braki kadrowe w obszarze pomocy społecznej	mogą powodować przeszkody w podejmowaniu nowych działań na rzecz rozwoju i wsparcia lokalnych PES/PS we współpracy m.in. z OWES
deficyt menedżerów wyspecjalizowanych w zarządzaniu PES/PS	powoduje, że PES/PS często nie zarządzają własnymi zasobami w sposób optymalny
nierównomierny terytorialnie rozwój ES w regionie	w niektórych obszarach DŚ obserwuje się „zagęszczenie” terytorialne PES działających w ramach tej samej formy prawnej, aktywizujących

	te same grupy os. zagrożonych wykluczeniem społecznym, świadczących podobną działalność statutową/ gospodarczą/wytwórczą. Z drugiej strony na mapie DŚ wciąż istnieją tzw. „białe plamy”, gdzie ES rozwija się marginalnie i bardzo wolno
mała liczba liderów ES i narzędzi do ich wspierania	wpływa to na słaby rozwój inicjatyw oddolnych, a jeśli już takie powstają to często pojawiają się wśród liderów problemy z wypaleniem/ zniechęceniem/należyłą gratyfikacją ich pracy
lokalne media rzadko podejmują temat popularyzacji tematyki ES	niewystarczające zaangażowanie lokalnych mediów w popularyzację i promocję ES wpływa na utrzymanie niskiej świadomości społecznej. Media nie wzmacniają pozytywnego wizerunku ES oraz nie rozpowszechniają-dobrych wzorców i praktyk
tendencja do opierania się na zasobach wyłącznie własnej instytucji/organizacji przy realizacji różnych działań	co powoduje, że nie dąży się do tworzenia narzędzi do skutecznej i długotrwałej współpracy
niedoskonały system pracy z osobami zagrożonymi wykluczeniem społecznym pracowników instytucji/organizacji (tzn. niewystarczająca efektywność działań, zniechęcenie i wypalenie kadr pracujących w tym	co może wpływać na nieskuteczność i efektywność działań, zniechęcenie, wypalenie kadr.

obszarze)/niewystarczające
kompetencje
osób/institucji do
wspierania osób
zagrożonych wykluczeniem
społecznym

Szanse

deinstytucjonalizacja jako
szansa na
upodmiotowienie sektora

doświadczenie PES/PS w
przeciwdziałaniu skutkom
COVID -19

stosowanie społecznie
odpowiedzialnych
zamówień publicznych,
klauzul społecznych i
innych dostępnych
rozwiązań prawych w
polityce zakupowej JST
stanowi ważną formę
współpracy finansowej
pomiędzy JST i PES oraz
jest czynnikiem

uszczegółowienie

nadchodząca perspektywa może przyczynić się
do zwiększonego zainteresowania tworzeniem
nowych PES/PS oraz współpracą z istniejącymi
PES/PS

włączenie PES/PS w proces przeciwdziałania
skutkom pandemii pokazał duży potencjał
PES/PS, ich gotowość i zaangażowanie w pracę
na rzecz lokalnej społeczności oraz elastyczność
w przebranżowieniu/ dostosowaniu swojej
działalności do nowych warunków, co w efekcie
poprawiło ich wizerunek jako skutecznego
realizatora zleconych zadań

stosowanie rozwiązań preferujących lub
dodatkowo punktujących PES/PS w procedurach
ubiegania się o udzielenie zamówień publicznych
będą skutecznym narzędziem wsparcia PES/PS, o
ile: będą konsekwentnie upowszechniane wśród
JST i PES/PS, pracownicy JST zdecydują się z nich
korzystać i nauczą się ich stosowania,
rozwiązania te znajdą odzwierciedlenie w
lokalnych strategiach, programach i
regulaminach udzielania zamówień publicznych

**Regionalny Program Rozwoju Ekonomii Społecznej w województwie dolnośląskim
na lata 2021-2027 z perspektywą do 2030 r.**

wzmacniającym potencjał PES	oraz kiedy PES/PS będą aktywne w ubieganiu się o nie.
CSR – jako istotny, wdrażany przez wiele firm, aspekt strategii ich funkcjonowania	koncepcja Społecznej Odpowiedzialności Biznesu jest ważnym elementem, z którego PES/PS mogą skorzystać wchodząc we współpracę z biznesem. CSR jest szansą na nawiązanie partnerskich relacji z firmami zarówno w zakresie realizacji wspólnych przedsięwzięć, ale także sprzedaży produktów i usług.
sieciowanie/łącznie PES z biznesem (np. Akademia BiZnES Class)	inicjowanie działań włączających biznes w realizację działań społecznych i zachęcanie do dzielenia się wiedzą oraz kompetencjami zapewnia zarówno rozwój i wzmocnienie PES/PS, ale też zwiększa świadomość biznesu nt. środowiska podmiotów ES realizujących różnorodne działania, a także jako firm społecznych sprzedających wysokiej jakości usługi i produkty.
silne organizacje parasolowe: Dolnośląskie Forum Pomocy Społecznej, Federacje Biznesowe (Lewiatan, Izby Gospodarcze), Forum WTZ, DFOP, DRDPP	stanowią ważny filar w działaniach rzeczniczych na rzecz rozwoju i wzmocnienia sektora ekonomii społecznej oraz platformę współpracy łączącą trzy sektory.
znaki jakości PES świadczące o PES/PS jako o dostawcach wysokiej jakości produktów i usług	posiadane przez PES/PS znaki jakości potwierdzają jego profesjonalizm w zakresie realizowanych usług i wytwarzanych produktów zarówno wśród JST jak i biznesu.

Zagrożenia	Uszczegółowienie
epidemia COVID – 19	jej długofalowe konsekwencje mogą spowodować znaczne osłabienie sektora ES, a w rezultacie redukcję kadr PES/PS oraz ograniczenie skali działalności lub zaprzestanie działalności wielu PES/PS
niejednolite normy prawne, rozbieżne interpretacje	co powoduje niejednokrotnie rozbieżności definicyjne wpływające na bieżącą realizację wsparcia np. przez Ośrodki Wsparcia Ekonomii Społecznej, działalność podmiotów reintegracyjnych
brak alternatywnych źródeł finansowania działań realizowanych przez instytucje wsparcia ekonomii społecznej (ROPS, OWES) po zakończeniu wsparcia z UE	których brak może spowodować zaprzestanie realizacji wielu działań i wdrażaniu wypracowanych do tej pory rozwiązań
biurokratyzacja zasad przyznawania środków na tworzenie miejsc pracy w PS	wpływająca negatywnie na tworzenie nowych i wsparciu już istniejących przedsiębiorstw społecznych

3. Cele

3.1. Struktura celów

Cel główny

Wzrost roli ekonomii społecznej w rozwoju społeczno-gospodarczym województwa dolnośląskiego

3.2. Cel główny i cele szczegółowe

Cel główny

Wzrost roli ekonomii społecznej w rozwoju społeczno-gospodarczym województwa dolnośląskiego.

Ekonomia społeczna stanowi skuteczne narzędzie do rozwiązywania problemów społecznych. W sposób aktywny i bezpośredni oddziałuje na rozwój lokalny poprzez aktywizację społeczno-zawodową grup najdalej oddalonych od rynku pracy, nierzadko świadcząc jednocześnie usługi na rzecz mieszkańców lokalnej społeczności. Pomimo, że z każdym rokiem rośnie liczba nowych podmiotów ekonomii społecznej, to ich znaczenie w rozwoju społeczno-gospodarczym Dolnego

Śląska jest nadal niewystarczająca. W celu zwiększenia roli i wpływu ekonomii społecznej na rozwój lokalny, należy podejmować systematyczne i długofalowe działania służące budowaniu pozytywnych postaw wobec ekonomii społecznej, co przełoży się na powstawanie silnych PES, które będą odpowiadały na potrzeby mieszkańców, lokalnego rynku pracy i staną się ważnym ogniwem dla samorządu w realizacji ich zadań.

Cel szczegółowy 1

Wzmocnienie konkurencyjności i kondycji ekonomicznej podmiotów ekonomii społecznej

Wzmocnienie konkurencyjności i kondycji ekonomicznej podmiotów ekonomii społecznej, w tym przedsiębiorstw społecznych jest zgodne z *celem operacyjnym 3.3 SRWD Doskonalenie regionalnego i lokalnych rynków pracy (SRWD, Cel strategiczny: Wzmocnienie regionalnego kapitału ludzkiego i społecznego)*. W ramach realizacji tego celu przewidziano działania obejmujące m.in.: inkubacyjne, biznesowe oraz finansowe wsparcie OWES dla nowotworzonych i istniejących przedsiębiorstw społecznych, wzmacnianie kompetencji liderów i pracowników PS oraz instytucji otoczenia ekonomii społecznej poprzez działania rozwojowe poza OWES (w tym z wykorzystaniem BUR). Ważnym elementem realizacji celu będzie wzmacnianie współpracy z biznesem oraz propagowanie wiedzy w zakresie dywersyfikacji źródeł finansowania PES. Dodatkowym kierunkiem interwencji w ramach realizacji celu szczegółowego 1 będzie opracowanie spójnej koncepcji badania kondycji sektora PES, w tym PS, w dłuższej perspektywie czasowej.

Cel szczegółowy 2

Zwiększenie dostępu do wysokiej jakości usług reintegracji społecznej i zawodowej dla mieszkańców Dolnego Śląska

Cel szczegółowy 2 jest zbieżny z *celem operacyjnym 3.2 SRWD Wzrost Społecznej Integracji (SRWD, Cel strategiczny: Wzmocnienie regionalnego kapitału ludzkiego i społecznego)*. Dostęp do wysokiej jakości usług reintegracji społeczno-zawodowej dla mieszkańców województwa wykluczonych lub zagrożonych wykluczeniem społecznym i zawodowym stanowi podstawę włączenia i integracji społecznej. Realizacja celu szczegółowego 2. obejmuje działania zmierzające do tworzenia w województwie równomiernie rozłożonej, dopasowanej do potrzeb sieci efektywnie działających podmiotów reintegracyjnych (WTZ, ZAZ, KIS, CIS) poprzez powstawanie nowych i tworzenie

warunków do rozwoju już istniejących. W ramach realizacji celu podejmowane będą również działania zmierzające do wzmocnienia procesu reintegracji społeczno-zawodowej w przedsiębiorstwach społecznych w odniesieniu do ich pracowników, a także działania promujące funkcjonowanie tzw. „wiązek” PES prowadzonych przez jedną organizację/instytucję lub blisko współpracujących ze sobą w społeczności lokalnej w celu podniesienia skuteczności swoich działań. Ważnym elementem będzie również zwiększenie świadomości mieszkańców oraz przedstawicieli samorządów na temat usług reintegracji społecznej i zawodowej.

Cel szczegółowy 3

Zwiększenie zaangażowania samorządu terytorialnego w rozwój ekonomii społecznej i poprawa współpracy z podmiotami ekonomii społecznej

Cel szczegółowy 3 jest zbieżny z *celem operacyjnym 3.5 SRWD Doskonalenie regionalnej polityki wspierania seniorów oraz osób z niepełnosprawnościami (SRWD, Cel strategiczny: Wzmocnienie regionalnego kapitału ludzkiego i społecznego)*. Realizacja celu 3 obejmuje działania służące wzmocnieniu współpracy instytucji otoczenia ekonomii społecznej oraz zaangażowania podmiotów ekonomii społecznej w projektowanie i realizację polityk publicznych. W ramach realizacji celu zaplanowano także podejmowanie kompleksowych działań służących rozwojowi usług społecznych, w tym ich deinstytucjonalizację przy istotnym udziale lokalnych podmiotów ekonomii społecznej. Osobnym kierunkiem interwencji będą działania mające na celu zwiększenie udziału podmiotów ekonomii społecznej w realizacji usług zlecanych przez samorządy, poprzez prowadzenie działań edukacyjnych i upowszechniających dla JST oraz służących wzmocnieniu potencjału podmiotów ekonomii społecznej jako realizatorów zadań publicznych.

Cel szczegółowy 4

Upowszechnianie roli ekonomii społecznej jako ważnego narzędzia służącego rozwojowi lokalnemu i rozwiązywaniu problemów społecznych

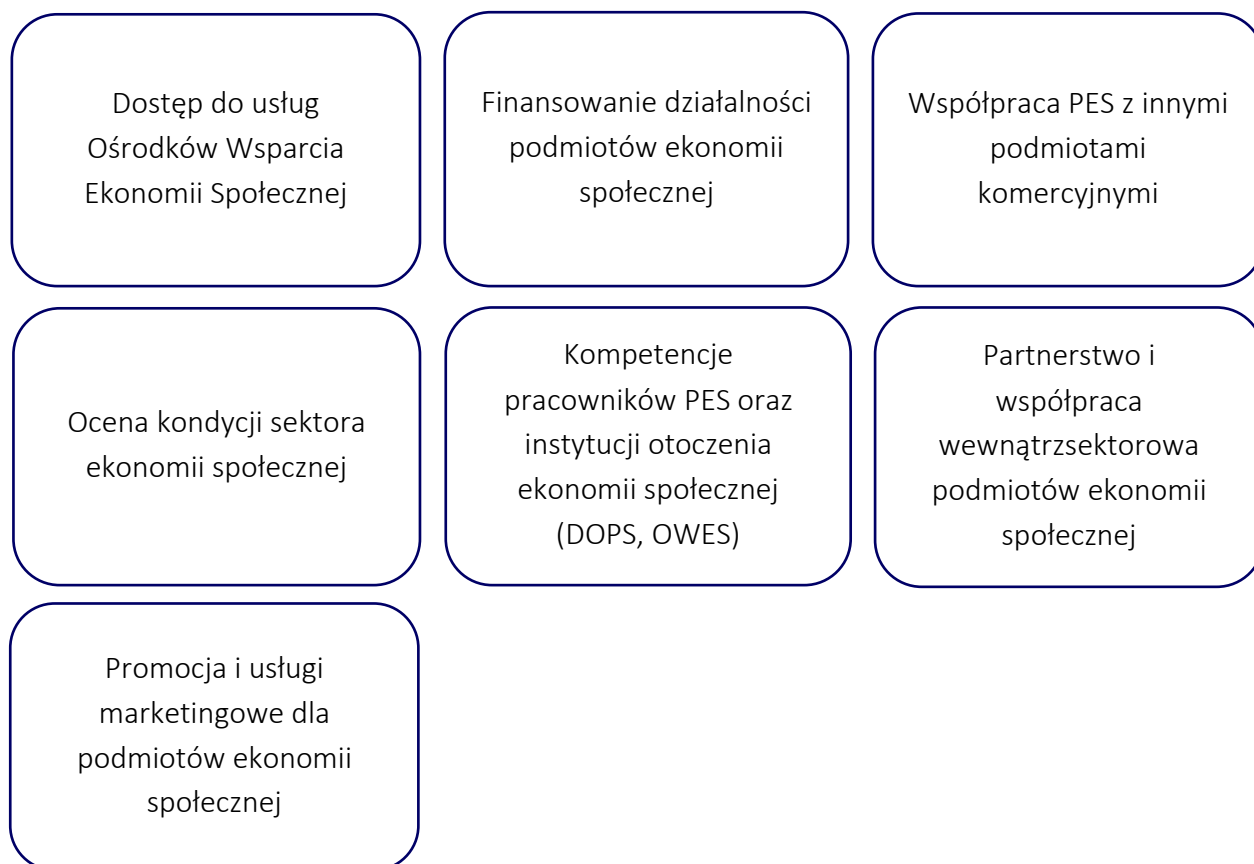
Cel szczegółowy 4 jest zbieżny z *celami operacyjnymi SRWD 3.1 Kształtowanie postaw obywatelskich, 3.6 Kształtowanie postaw prozdrowotnych, prosportowych i proekologicznych (SRDW, Cel strategiczny: Wzmocnienie regionalnego kapitału ludzkiego i społecznego)*. W ramach realizacji celu 4 zaplanowano działania upowszechniające wśród mieszkańców Dolnego Śląska

wiedzę na temat ekonomii społecznej oraz roli jaką może pełnić w kształtowaniu odpowiedzialnego i świadomego społeczeństwa. Drugim kierunkiem interwencji jest podejmowanie działań wzmacniających aktywność obywatelską, w tym w szczególności na terenach wiejskich poprzez wsparcie kół gospodyń wiejskich oraz wzmacnianie współpracy instytucji otoczenia ekonomii społecznej z Lokalnymi Grupami Działania. Osobnym kierunkiem będzie rozwój i wzmacnianie potencjału podmiotów ekonomii społecznej w realizacji przedsięwzięć i nowatorskich projektów wspierających rozwój lokalny.

4. Kierunki interwencji

Przedstawione poniżej kierunki interwencji odnoszą się do poszczególnych celów z czterech celów szczegółowych.

4.1. Wzmocnienie konkurencyjności i kondycji ekonomicznej podmiotów ekonomii społecznej

Kierunek interwencji 1: Dostęp do usług Ośrodków Wsparcia Ekonomii Społecznej

Działania:

1. Animacja lokalna, polegająca na upowszechnianiu idei i zasad ES, pobudzaniu aktywności społecznej w społecznościach lokalnych oraz inicjowaniu i rozwoju międzysektorowych partnerstw lokalnych;
2. tworzenia podmiotów ekonomii społecznej i przedsiębiorstw społecznych oraz wspierania prowadzonej przez nie działalności, a także finansowania powstawania w nich miejsc pracy;
3. wsparcia działań reintegracyjnych podejmowanych przez PS, w tym wsparcia w tworzeniu planów reintegracyjnych, o których mowa w art. 6 ust. 1, oraz finansowania tych działań;
4. wsparcia podmiotów ekonomii społecznej i przedsiębiorstw społecznych w postępowaniach o udzielenie zamówienia publicznego;
5. wzmacniania potencjału kadrowego, finansowego i innowacyjnego podmiotów ekonomii społecznej i przedsiębiorstw społecznych oraz udzielania im wsparcia biznesowego.

Kierunek interwencji 2: Finansowanie działalności podmiotów ekonomii społecznej

Działania:

1. Ułatwienie dostępu do instrumentów zwrotnych szerszej grupie podmiotów ekonomii społecznej w szczególności poprzez rozszerzenie kryteriów dostępu do niskooprocentowanych pożyczek.
2. Upowszechnianie wiedzy na temat zwrotnych instrumentów wsparcia.
3. Podejmowanie kroków w celu utworzenia funduszu na finansowanie wkładów własnych dla podmiotów ekonomii społecznej realizujących zadania pożytku publicznego.
4. Zapewnienie funkcjonowania Pozarządowego Funduszu Pożyczkowego dla podmiotów ekonomii społecznej (pożyczki na płynność projektów, pożyczki na uruchomienie/rozwój/płynność działalności gospodarczej/odpłatnej).

Propagowanie dostępnych instrumentów finansowych (Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych, Fundusz Pracy) służących zatrudnianiu osób z grup zagrożonych wykluczeniem społecznym (dotacje na utworzenie miejsc pracy, zwrot kosztów dostosowania i wyposażenie stanowiska pracy, finansowanie składek ZUS).

Kierunek interwencji 3: Współpraca z innymi podmiotami komercyjnymi

Działania:

1. Włączanie tematyki ekonomii społecznej w strategię CSR firm.
2. Inicjowanie współpracy podmiotów ekonomii społecznej z klasycznym biznesem (biznes miksery, networking, targi/wystawy).
3. Promowanie podmiotów ekonomii społecznej jako społecznie odpowiedzialnych pracodawców/dostawców.

Kierunek interwencji 4: Ocena kondycji sektora ekonomii społecznej

Działania:

1. Opracowanie koncepcji badania sektora ekonomii społecznej.
2. Systematyczne prowadzenie badań sektora ekonomii społecznej.
3. Przygotowanie rekomendacji i uwzględnienie ich w działaniach prowadzonych na rzecz rozwoju ekonomii społecznej w regionie.

Kierunek interwencji 5: Kompetencje pracowników podmiotów ekonomii społecznej oraz instytucji otoczenia ekonomii społecznej (DOPS, OWES)

Działania:

1. Rozwój kompetencji przedsiębiorczych liderów podmiotów ekonomii społecznej.
2. Rozwój kompetencji pracowników podmiotów ekonomii społecznej (działania dla kadry np. szkolenia służące podnoszeniu kwalifikacji zawodowych pracowników umożliwiających realizację usług społecznych).
3. Doskonalenie kompetencji kadr Ośrodków Wsparcia Ekonomii Społecznej oraz Dolnośląskiego Ośrodka Polityki Społecznej
4. Propagowanie wśród PES wiedzy na temat możliwości skorzystania z Krajowego Funduszu Szkoleniowego oraz Bazy Usług Rozwojowych.

Kierunek interwencji 6: Partnerstwo i współpraca wewnątrzsektorowa podmiotów ekonomii społecznej

Działania:

1. Tworzenie i rozwój sieci podmiotów ekonomii społecznej.
 2. Upowszechnianie wśród podmiotów ekonomii społecznej wiedzy na temat możliwości współpracy w ramach konsorcjów, francyz, klastrów, itp.
 3. Wymiana doświadczeń i promocja dobrych praktyk dotyczących współpracy podmiotów ekonomii społecznej (m.in. wizyty studyjne, networking).
-

Kierunek interwencji 7: Promocja i usługi marketingowe dla podmiotów ekonomii społecznej

Działania:

1. Wsparcie marketingowe dla podmiotów ekonomii społecznej (m.in. targi, katalogi, zdjęcia, bony marketingowe, certyfikaty, znaki jakości).
2. Realizowanie dodatkowych działań / naborów związanych z promocją i marketingiem przedsiębiorstw społecznych (np. pomoc w stworzeniu strategii marketingowej i wyposażenie PS w narzędzia marketingowe/promocyjne).
3. Rozwój sprzedaży produktów i usług z wykorzystaniem różnych instrumentów, w tym mechanizmu zakupów interwencyjnych, wiązek usług (poszerzanie katalogu usług dodatkowych dla podmiotów ekonomii społecznej)

4.2. Zwiększenie dostępu do wysokiej jakości usług reintegracji społecznej i zawodowej dla mieszkańców Dolnego Śląska

Spójny system informacji dla mieszkańców
Dolnego Śląska na temat usług reintegracji
społecznej i zawodowej

Realizacja ścieżek reintegracyjnych

Wysoka jakość miejsc pracy w podmiotach
ekonomii społecznej

Rzecznictwo w zakresie zapewnienia
dostępu do usług reintegracji społecznej
i zawodowej

Kierunek interwencji 1. Spójny system informacji dla mieszkańców Dolnego Śląska na temat usług reintegracji społecznej i zawodowej

Działania:

1. Poprawa dostępu mieszkańców do wiedzy o możliwościach realizacji/skorzystania z usług reintegracji społecznej i zawodowej.
 2. Stworzenie spójnego systemu informacji o możliwościach korzystania z reintegracji społecznej i zawodowej.
 3. Utworzenie i aktualizacja "Dolnośląskiej Mapy wsparcia społecznego"⁵⁶ prezentującej bezpłatne lub przystępne cenowo usługi adresowane do OzN i ich opiekunów oraz osób starszych
 4. Podnoszenie wiedzy samorządowców i urzędników na temat podmiotów reintegracyjnych oraz możliwości prowadzenia działań w tym obszarze przez podmioty ekonomii społecznej.
-

Kierunek interwencji 2 Rzecznictwo w zakresie zapewnienia dostępu do usług reintegracji społecznej i zawodowej

⁵⁶ Mapa utworzona w ramach projektu „Dolnośląska Ekonomia Społeczna” realizowanego przez Dolnośląski Ośrodek Polityki Społecznej

Działania:

1. Rzecznictwo na rzecz tworzenia nowych podmiotów reintegracyjnych, zgodnie z zapotrzebowaniem mieszkańców na usługi reintegracji społecznej i zawodowej, w szczególności na terenach wiejskich.
2. Upowszechnianie wśród samorządów modeli tworzenia lub współtworzenia własnej infrastruktury podmiotów ekonomii społecznej (z udziałem innych samorządów lub z podmiotami ekonomii społecznej) w celu realizacji zadań własnych samorządu i rozwiązywania problemów społecznych.
3. Rzecznictwo w zakresie określania standardów prowadzenia usług reintegracyjnych w podmiotach, których działania finansowane są ze środków Unii Europejskiej.
4. Wsparcie lokalnych liderów w tworzeniu podmiotów reintegracyjnych, w tym na terenach wiejskich np. poprzez doradztwo, szkolenia, wizyty studyjne, minigranty.
5. Upowszechnianie wiedzy o usługach reintegracji społecznej i zawodowej (dobre praktyki, innowacje) realizowanych w podmiotach reintegracyjnych i przedsiębiorstwach społecznych.

Kierunek interwencji 3. Wysoka jakość miejsc pracy w podmiotach ekonomii społecznej

Działania:

1. Opracowanie systemu oceny jakości działań reintegracyjnych w podmiotach reintegracyjnych i przedsiębiorstwach społecznych.
2. Monitoring realizacji działań reintegracyjnych w przedsiębiorstwach społecznych.
3. Wzmacnianie umiejętności kadry zarządzającej podmiotami ekonomii społecznej niezbędnych do pracy z osobami zagrożonymi wykluczeniem społecznym.
4. Tworzenie warunków do kontynuowania aktywności zawodowej osób starszych w PES

Kierunek interwencji 4. Realizacja ścieżek reintegracyjnych przez PZS, PS

Działania:

1. Promocja dobrych praktyk w obszarze realizacji ścieżek reintegracji w podmiotach ekonomii społecznej.

2. Nawiązywanie partnerstw między pomiotami reintegracyjnymi a biznesem w celu realizacji ścieżek reintegracyjnych.
3. Wzmocnienie udziału instytucji rynku pracy w działaniach reintegracyjnych np. poprzez dzielenie się dobrymi praktykami, wspólne przedsięwzięcia instytucji rynku pracy i podmiotami ekonomii społecznej.
4. Tworzenie podmiotów reintegracyjnych, w szczególności ZAZ, umożliwiających realizację ścieżki reintegracyjnej po opuszczeniu WTZ
5. Budowanie sieci współpracy i wymiany doświadczeń pomiędzy podmiotami reintegracyjnymi.
6. Wspieranie PES we wdrażaniu nowych rozwiązań wzmacniających współpracę pomiędzy poszczególnymi formami prawno-organizacyjnymi PES/PS w celu zwiększenia możliwości aktywizacji zawodowej osób zagrożonych wykluceniem społecznym.
7. Zapewnienie dostępu do realizacji ścieżek reintegracyjnych w przedsiębiorstwach społecznych m.in. poprzez działania realizowane przez Ośrodki Wsparcia Ekonomii Społecznej.

4.3. Zwiększenie zaangażowania samorządu terytorialnego w rozwój ekonomii społecznej i poprawa współpracy z PES

Współpraca instytucji otoczenia ekonomii społecznej na rzecz rozwoju ekonomii społecznej w regionie

Wsparcie samorządów w procesie rozwoju usług społecznych i ich deinstytucjonalizacji z wykorzystaniem ekonomii społecznej

Udział podmiotów ekonomii społecznej w realizacji usług zleczanych przez samorządy.

Kierunek interwencji 1. Współpraca instytucji otoczenia ekonomii społecznej na rzecz rozwoju ekonomii społecznej w regionie

Działania:

1. Wzmocnienie współpracy pomiędzy kluczowymi instytucjami otoczenia ekonomii społecznej (DOPS, UMWD, IZ, IP, OWES, DKRES) na etapie programowania i realizacji działań służących rozwojowi ES w regionie m.in. poprzez udział w zespołach/grupach roboczych.

2. Propagowanie uczestnictwa podmiotów ekonomii społecznej i instytucji otoczenia ES w tworzeniu dokumentów o charakterze strategicznym dla rozwoju ekonomii społecznej.
3. Opracowanie koncepcji dywersyfikacji finansowania systemu wsparcia ekonomii społecznej, ze szczególnym uwzględnieniem środków samorządu województwa.
4. Prowadzenie przez samorządy przyjaznej polityki służącej rozwojowi podmiotów ekonomii społecznej (m.in. poprzez udostępnienia infrastruktury, pomoc merytoryczną).

Kierunek interwencji 2: Wsparcie samorządów w procesie rozwoju usług społecznych i ich deinstytucjonalizacji z wykorzystaniem ekonomii społecznej.

Działania:

1. Monitoring zmian prawnych w obszarze realizacji usług społecznych i deinstytucjonalizacji, działania rzecznicze.
2. Kompleksowe wsparcie współpracy samorządów z podmiotami ekonomii społecznej w zakresie realizacji usług społecznych⁵⁷, w tym ich deinstytucjonalizacji (m.in. szkolenia, doradztwo, wizyty studyjne).
3. Kompleksowe wsparcie samorządów tworzących i planujących tworzyć Centra Usług Społecznych, w tym w zakresie włączenia podmiotów ekonomii społecznej jako dostawców usług.
4. Udział instytucji otoczenia ekonomii społecznej i podmiotów ekonomii społecznej w opracowaniu i wdrażaniu regionalnego i lokalnych programów deinstytucjonalizacji.

Kierunek interwencji 3. Udział podmiotów ekonomii społecznej w realizacji usług zleczanych przez samorządy.

Działania:

⁵⁷ Zgodnie z krajową i regionalną Strategią Rozwoju Usług Społecznych.

1. Wzmocnienie potencjału podmiotów ekonomii społecznej jako realizatorów zadań publicznych poprzez prowadzenie działań edukacyjnych m.in. szkoleń, doradztwa, wizyt studyjnych.
2. Działania edukacyjne dla przedstawicieli samorządów (m.in. doradztwo, szkolenia, wizyty studyjne).
3. Popularyzowanie społecznie odpowiedzialnych zamówień publicznych w samorządach oraz wśród podmiotów ekonomii społecznej .
4. Upowszechnianie rozwiązań służących długoterminowemu zlecaniu zadań publicznych przez samorządy poprzez uwzględnianie preferencji dla podmiotów ekonomii społecznej w organizowanych konkursach oraz postępowaniach o udzielenie zamówień publicznych.
5. Wspieranie tworzenia przedsiębiorstw społecznych świadczących usługi społeczne⁵⁸.

4.4. Upowszechnianie roli ekonomii społecznej jako ważnego narzędzia służącego rozwojowi lokalnemu i rozwiązywaniu problemów społecznych.

Upowszechnianie wiedzy
o ekonomii społecznej

Aktywność obywatelska
mieszkańców Dolnego
Śląska.

Realizacja przez podmioty
ekonomii społecznej
przedsięwzięć i
nowatorskich projektów

Kierunek interwencji 1. Upowszechnianie wiedzy o ekonomii społecznej

Działania:

1. Upowszechnianie wiedzy na temat ekonomii społecznej wśród mieszkańców województwa mające na celu budowanie świadomego i otwartego społeczeństwa oraz kształtowanie świadomych postaw konsumenckich (m. in. poprzez włączanie PES w organizację lokalnych wydarzeń, kiermaszów, certyfikacji podmiotów ekonomii społecznej).
2. Inicjatywy rzecznicze skierowane do osób decyzyjnych w województwie.

⁵⁸ Jak wyżej

3. Prowadzenie działań edukacyjnych w szkołach na poziomie podstawowym i ponadpodstawowym w zakresie wiedzy o ekonomii społecznej, w tym przygotowanie nauczycieli do prowadzenia spółdzielni uczniowskich.
4. Współpraca z uczelniami wyższymi w zakresie promowania wiedzy o ekonomii społecznej, w tym jako potencjalnego miejsca realizacji ścieżki zawodowej np. wykłady/ćwiczenia, wizyty studyjne w podmiotach ekonomii społecznej.

Kierunek interwencji 2. Aktywność obywatelska mieszkańców Dolnego Śląska.

Działania:

1. Wzmacnianie współpracy Instytucji otoczenia ekonomii społecznej z Lokalnymi Grupami
Działania poprzez wspólne realizacje działań na rzecz rozwoju lokalnego.
2. Wsparcie kół gospodyń wiejskich w realizacji inicjatyw służących pobudzaniu aktywności społeczności lokalnej.
3. Przyznawanie dotacji /mikrograntów na realizację inicjatyw wzmacniających aktywność obywatelską mieszkańców Dolnego Śląska.

Kierunek interwencji 3. Realizacja przez podmioty ekonomii społecznej przedsięwzięć i nowatorskich projektów wspierających rozwój lokalny.

Działania:

1. Wykorzystanie ekonomii społecznej jako narzędzia wspierającego działania służące rozwojowi zielonej gospodarki.
2. Rozwój podmiotów ekonomii społecznej działających w branży turystycznej.
3. Upowszechnianie dobrych praktyk w zakresie rozwiązywania problemów społecznych z wykorzystaniem podmiotów ekonomii społecznej.
4. Rozwój procesów rewitalizacyjnych poprzez aktywizację społeczności lokalnych oraz tworzenie i rozwój podmiotów ekonomii społecznej na rzecz rewitalizacji, w szczególności społecznej.
5. Podejmowanie działań służących rozwojowi pozarolniczej funkcji gospodarstw rolnych (np. opiekuńczych)

5. System realizacji

Regionalny Program Rozwoju Ekonomii Społecznej w województwie dolnośląskim koncentruje się na:

1. wzmacnianiu **podmiotów ekonomii społecznej** oraz osób będących ich uczestnikami lub pracownikami;
2. podnoszeniu efektywności **systemu wsparcia**, pełniącego dla podmiotów ekonomii społecznej rolę wspierającą.

System realizacji RPRES obejmuje: sposób zarządzania programem, finansowanie działań, monitoring i ewaluację.

5.1. Zarządzanie programem

Obowiązek opracowania oraz realizacja RPRES spoczywa na samorządzie województwa i wynika pośrednio z art. 54. ust. 1 Ustawy o ekonomii społecznej.. W praktyce zarządzanie rozumiane jako realizacja działań zaplanowanych w programie służące osiągnięciu wyznaczonych celów jest możliwe dzięki dobrej i partnerskiej współpracy instytucji i podmiotów mających bezpośredni wpływ na sytuację PES. Należą do nich:

- Dolnośląski Ośrodek Polityki Społecznej odpowiedzialny za koordynację rozwoju ekonomii społecznej w regionie;
- Instytucja Zarządzająca i Instytucja Pośrednicząca odpowiedzialne m.in. za prawidłowe wydatkowanie środków UE, poprzez planowanie interwencji w tym na rozwój ekonomii społecznej oraz organizację konkursów ogłaszanych w ramach Funduszy Europejskich dla Dolnego Śląska 2021 - 2027;
- Ośrodki Wsparcia Ekonomii Społecznej świadczące bezpośrednie wsparcie dla PES poprzez wspieranie procesu tworzenia miejsc pracy w PS oraz pracę z samorządami oraz animację;
- Regionalny Komitet Rozwoju Ekonomii Społecznej pełniący funkcję konsultacyjną w zakresie proponowanych rozwiązań.

5.2. Finansowanie działań

Niezbędnym warunkiem osiągnięcia zaplanowanych w RPRES celów, oprócz zaangażowania osób i podmiotów, jest zapewnienie odpowiednich środków finansowych na realizację działań.

**Regionalny Program Rozwoju Ekonomii Społecznej w województwie dolnośląskim
na lata 2021-2027 z perspektywą do 2030 r.**

Wymaga to z jednej strony uszczegółowienia i operacjonalizacji działań, z drugiej określenia źródeł finansowania i wysokości dostępnych ram finansowych. Kluczowe źródła finansowania rozwoju ekonomii społecznej w województwie dolnośląskim obejmują:

- środki przeznaczone na realizację projektów z udziałem Europejskiego Funduszu Społecznego Plus dostępne na poziomie krajowym i regionalnym;
- pozostałe fundusze UE obejmujące programy dopuszczające realizację inicjatyw z zakresu ES (m.in. EFRR, FS, FST)
- środki budżetu państwa;
- środki budżetowe jednostek samorządów terytorialnych na poziomie województwa, powiatów i gmin;
- środki własne podmiotów ekonomii społecznej;
- środki Funduszu Pracy, PFRON oraz inne fundusze celowe.

Nowa perspektywa finansowa na lata 2021-27 wprowadza zmiany w sposobie realizacji systemu wsparcia rozwoju ekonomii społecznej w regionach. Z poziomu krajowego realizowane będą działania koordynacyjne ROPS natomiast na poziomie regionalnym pozostanie wsparcie kompleksowe z zakresu wsparcia rozwoju ekonomii społecznej realizowanego przez Ośrodki Wsparcia Ekonomii Społecznej.

Finansowanie działań zaplanowanych w RPRES finansowane będzie w szczególności:

- a) ze środków programu regionalnego Fundusze Europejskie dla Dolnego Śląska 2021-2027 (FEDS) w ramach: **Priorytet 7** Fundusze Europejskie na rzecz rynku pracy i włączenia społecznego na Dolnym Śląsku Cel szczegółowy: ESO4.8. Wspieranie aktywnego włączenia społecznego w celu promowania równości szans, niedyskryminacji i aktywnego uczestnictwa, oraz zwiększanie zdolności do zatrudnienia, w szczególności grup w niekorzystnej sytuacji (EFS+) ,Działanie 7.5.C *Wsparcie na rzecz gospodarki społecznej i przedsiębiorstw społecznych* **12 271 921,00 EUR (kwota na lata 2021 – 2027)**

W ramach celu szczegółowego wsparcie sektora ekonomii społecznej będzie realizowane zgodnie z założeniami przyjętymi w Krajowym Programie Rozwoju Ekonomii Społecznej, w szczególności poprzez:

- usługi wsparcia rozwoju ekonomii społecznej – usługi animacji oraz wsparcia i rozwoju podmiotów ekonomii społecznej i istniejących przedsiębiorstw społecznych

(w tym wsparcie realizacji indywidualnego procesu reintegracji w przedsiębiorstwach społecznych);

- bezzwrotne wsparcie finansowe na utworzenie miejsc pracy w przedsiębiorstwach społecznych i ich utrzymanie przez 12 miesięcy⁵⁹

ze środków programu krajowego Fundusze Europejskie dla Rozwoju Społecznego na lata 2021-2027 (FERS) w ramach **Priorytet: IV. Spójność społeczna i zdrowie**, Cel szczegółowy: ESO4.11. *Zwiększanie równego i szybkiego dostępu do dobrej jakości, trwałych i przystępnych cenowo usług, w tym usług, które wspierają dostęp do mieszkań oraz opieki skoncentrowanej na osobie, w tym opieki zdrowotnej; modernizacja systemów ochrony socjalnej, w tym wspieranie dostępu do ochrony socjalnej, ze szczególnym uwzględnieniem dzieci i grup w niekorzystnej sytuacji; poprawa dostępności, w tym dla osób z niepełnosprawnościami, skuteczności i odporności systemów ochrony zdrowia i usług opieki długoterminowej (EFS+)* **Działanie 13. Działania ROPS w zakresie usług społecznych, pomocy społecznej, ES i aktywnej integracji, służące włączeniu społecznemu, realizowane na poziomie wojewódzkim**

Realizowane działania obejmą m.in:

- organizowanie i wspieranie instytucji pomocy społecznej, podmiotów zajmujących się pomocą i integracją społeczną, instytucji wspierania rodziny, pieczy zastępczej i adopcji oraz ich współpracy;
- diagnozowanie i monitorowanie sytuacji regionalnej w zakresie usług społecznych, wspierania rodziny i pieczy zastępczej, pomocy i integracji społecznej oraz ES;
- planowanie interwencji z zakresu usług społecznych, pomocy i integracji społecznej, ES w województwie, w tym w oparciu o zalecenia przygotowane przez MRiPS;
- wzmocnienie potencjału instytucjonalnego, organizacyjnego oraz kompetencyjnego instytucji pomocy i integracji społecznej (w tym w zakresie superwizji pracy socjalnej oraz uwrażliwienia na kwestie różnorodności i niedyskryminacji), podmiotów świadczących usługi społeczne, a także organizujących system wspierania rodziny, pieczy zastępczej i adopcji oraz jego otoczenia;
- analiza potrzeb szkoleniowych kadr i planowanie interwencji EFS w tym zakresie w oparciu o zalecenia przygotowane przez MRiPS;

⁵⁹ Program Fundusze Europejskie dla Dolnego Śląska 2021 – 2027 Załącznik nr 1 do uchwały nr 6333/VI/22 Zarządu Województwa Dolnośląskiego z dnia 27 grudnia 2022 r.

**Regionalny Program Rozwoju Ekonomii Społecznej w województwie dolnośląskim
na lata 2021-2027 z perspektywą do 2030 r.**

- wspieranie gmin w tworzeniu CUS i rozwoju dostarczanych przez nie usług, w tym szkolenia z zakresu ustawy o realizowaniu usług społecznych przez centrum usług społecznych;
- wsparcie samorządów w rozwoju usług świadczonych w społeczności lokalnej, w tym działania świadomościowe i szkolenia dotyczące deinstytucjonalizacji, wymiana dobrych praktyk, w tym wypracowywanie rozwiązań służących zapewnieniu lepszej integracji usług społecznych i zdrowotnych na rzecz różnych grup docelowych, w tym osób biernych zawodowo z przyczyn zdrowotnych;
- koordynacja prac Regionalnych Komitetów Rozwoju ES;
- zapewnienie wdrażania w samorządach lokalnych rozwiązań w obszarze ES;
- zbieranie danych dotyczących sektora ES na poziomie regionalnym, analiza danych i sprawozdawczość dot. ES, pomiar oddziaływania społecznego oraz kondycji sektora;
- udział w procesie akredytacji OWES;
- działania na rzecz rozwoju zaangażowania JST w obszarze ES, w tym działania upowszechniające rozwiązania przewidziane w ustawie o ES;
- sieciowanie i współpraca z OWES;
- działania na rzecz zwiększenia aktywności JST w obszarze zatrudnienia socjalnego i działalności PZS;
- działania służące budowaniu marki ES i jej promocji w oparciu o zakres ES wskazany w nowej ustawie (np. targi ES);
- działania służące wsparciu procesu integracji cudzoziemców, w szczególności w formie szkoleń dla pracowników instytucji pomocy i integracji społecznej, wspierania rodziny i pieczy zastępczej oraz NGO zajmujących się tą tematyką.⁶⁰

Kwota przeznaczona na dofinansowanie projektu dla województwa dolnośląskiego **na lata 2021 – 2027 wynosi 26 639 887,31 zł.**

⁶⁰ Zgodnie z Regulaminem naboru Regulamin wyboru projektów Koordynacja działań w zakresie polityki społecznej - projekty ROPS, Działanie 04.13 Wysokiej jakości system włączenia społecznego Program Fundusze Europejskie dla Rozwoju Społecznego 2021-2027, wersja z dnia: 31.05.2023 r.

5.3. Monitoring i ewaluacja

Prowadzenie monitoringu RPRES, ale również kompleksowe aktualizowanie wiedzy o stanie ekonomii społecznej i jej otoczenia, jest kluczowe w prowadzeniu skutecznej polityki w obszarze ekonomii społecznej w regionie. Monitorowanie programu, który wymaga bieżącej obserwacji i analizy postępów w realizacji działań na rzecz założonych celów oparty będzie przede wszystkim o zestaw opracowanych wskaźników (zob. rozdział 7). Stała kontrola postępu prac umożliwia uzyskanie odpowiedzi m.in. na pytania:

- Czy podejmowane działania prowadzą do zaplanowanego rezultatu?
- Czy założenia tego działania wymagają przeformułowania?
- Czy osiągnięte rezultaty prowadzą do osiągnięcia celów?

Monitoring dostarcza zatem informacje, które umożliwiają bieżącą ocenę skuteczności i efektywności realizowanych działań. Ze względu na strategiczny charakter RPRES dopuszcza się możliwość jego modyfikacji zgodnie ze zmieniającymi się potrzebami PES, wnioskami z monitoringu, zmianami na poziomie innych dokumentów (np. KPRES) oraz zmianami ustawowymi.

Za monitorowanie rozwoju ekonomii społecznej na poziomie regionu, zgodnie z założeniami RPRES odpowiada Samorząd Województwa Dolnośląskiego za pośrednictwem Dolnośląskiego Ośrodka Polityki Społecznej. Monitoring Programu wykonywany będzie przez cały okres wdrażania Programu, w celu zapewnienie zgodności realizacji Programu z założeniami i określonymi celami. Ponadto monitoring wykorzystywany jest do bieżącego wykrywania nieprawidłowości i trudności oraz ich korygowania.

Ewaluacja RPRES oznacza ocenę stopnia realizacji celów zaplanowanych w programie, a także ocenę podejmowanych interwencji pod względem następujących kryteriów: trafność działań, ich skuteczność, efektywność, trwałość i użyteczność. Za ewaluację RPRES odpowiada Dolnośląski Ośrodek Polityki Społecznej we współpracy z Regionalnym Komitetem Rozwoju Ekonomii Społecznej. Ewaluacja RPRES zostanie przeprowadzona na zakończenie realizacji programu, a wnioski w formie raportu zostaną przedstawione Zarządowi i Sejmikowi Województwa. Ze względu na strategiczny charakter RPRES oraz długi okres jego obowiązywania, zostanie również przeprowadzona ewaluacja śródkresowa.

6. Proces opracowania RPRES

Prace nad *Regionalnym Programem Rozwoju Ekonomii Społecznej w województwie dolnośląskim na lata 2021-2027 (2030)*, skierowanym do konsultacji społecznych, toczyły się od lutego do grudnia 2021 r. Pomimo trwającej sytuacji epidemicznej prace nad dokumentem prowadzone były we współpracy i zaangażowaniu osób, których udział jest istotny z perspektywy rozwoju sektora.

Kluczowy proces prac obejmował naprzemienne spotkania zespołu DOPS oraz grupy roboczej ds. aktualizacji planu, działającej przy Dolnośląskim Komitecie Rozwoju Ekonomii Społecznej. W celu zapewnienia partycypacyjnego charakteru prac nad RPRES oraz dbałości, aby dokument w jak najlepszym stopniu odpowiadał na potrzeby PES, wystosowano zaproszenie do włączenia się w prace zarówno do przedstawicieli sektora ES jak i jego otoczenia. W wyniku prowadzonej rekrutacji w pracę nad RPRES włączyli się przedstawiciele szerokiej grupy PES oraz sektora publicznego. Zarządzeniem Dyrektora Dolnośląskiego Ośrodka Polityki Społecznej z dnia 1.04.2021 na okres pracy nad RPRES 2021-2027 (2030), skład grupy roboczej ds. aktualizacji planu został rozszerzony o nowych członków. Wszystkie osoby zadeklarowały gotowość pracy nad dokumentem oraz aktywne uczestnictwo w spotkaniach grupy.

W ramach spotkań sieci WTZ oraz ZAZ zostały przeprowadzone warsztaty wydobywcze w celu zebrania informacji na temat problemów oraz barier rozwojowych tychże podmiotów, ale również poznania obszarów, które są ich siłą. Podczas spotkań sieci CIS/KIS uzupełniono wiedzę na temat potrzeb i wyzwań podmiotów reintegracyjnych. Uzyskane informacje wniosły bardzo istotny wkład w zarówno na etapie przygotowania diagnozy jak i programowania działań na kolejne lata.

W czasie prac nad RPRES odbyło się łącznie 9. spotkań roboczych, które ze względów epidemicznych zorganizowane były w formule online. Efektem tych prac był RPRES na lata 2021-2027 (2030) przyjęty uchwałą nr 6301/VI/22 Zarządu Województwa Dolnośląskiego z dnia 21 grudnia 2022 r. Powyższy dokument został poddany aktualizacji w związku z wejściem ustawy o Ekonomii społecznej.

7. Wskaźniki realizacji RPRES

Rezultat	Wskaźnik rezultatu	Wartość bazowa (2019 r.)	Wartość pośrednia 2021	Wartość docelowa (2030 r.)	Źródło
Dla celu szczegółowego 1. Wzmocnienie konkurencyjności i kondycji ekonomicznej podmiotów ekonomii społecznej					
W województwie wzrasta liczba PS	Liczba przedsiębiorstw społecznych ⁶¹	83	93	tendencja wzrostowa	MRiPS, DUW OWES, DOPS
PS tworzą miejsca pracy przy wsparciu OWES	Liczba miejsc pracy utworzonych w PS przy wsparciu OWES ramach nowej perspektywy finansowej UE na lata 2021-2027	321	670	1084 ⁶²	OWES

⁶¹ Status przyznany przez Wojewodę Dolnośląskiego zgodnie z zapisami ustawy z dnia 5 sierpnia 2022 o ekonomii społecznej

⁶² Zgodnie z Programem Fundusze Europejskie dla Dolnego Śląska 2021 – 2027 Załącznik nr 1 do uchwały nr 6333/VI/22 Zarządu Województwa Dolnośląskiego z dnia 27 grudnia 2022 r. do 2029 r. powinno powstać 387 , Liczba miejsc pracy utworzonych w latach 2017-2022 wynosi 697 - PAKIET REKOMENDACJI DOTYCZĄCY OBSZARU EKONOMII SPOŁECZNEJ W WOJEWÓDZTWIE DOLNOŚLĄSKIM za rok 2022 Wrocław 2023, DOPS

Regionalny Program Rozwoju Ekonomii Społecznej w województwie dolnośląskim
na lata 2021-2027 z perspektywą do 2030 r.

W województwie funkcjonują silne PES	Udział osób z niepełnosprawnością wśród osób świadczących pracę na podstawie umowy o pracę w sektorze ekonomii społecznej ⁶³	4,9%	47% w Spółdzielniach /5,1% w sektorze non-profit	tendencja wzrostowa	GUS
	Udział środków z działalności o charakterze rynkowym w przychodach organizacji sektora non-profit	36,3%	30,3%	Tendencja wzrostowa	GUS
	Liczba certyfikowanych podmiotów znakami jakości PES	25	20 ⁶⁴ 7 ⁶⁵	tendencja wzrostowa	DOPS, MRiPS
	Wartość preferencyjnych pożyczek udzielonych PES	3 808 tys.	b.d.	Tendencja wzrostowa	BGK
Dla celu szczegółowego 2. Zwiększenie dostępu do wysokiej jakości usług reintegracji społecznej i zawodowej dla mieszkańców Dolnego Śląska					
Mieszkańcy województwa mają dostęp do usług reintegracyjnych	Liczba jednostek reintegracyjnych (WTZ, ZAZ, KIS, CIS)	73	76	Tendencja wzrostowa	GUS, DOPS

⁶³ Podmioty gospodarki społecznej w 2021 r. – wyniki wstępne, data publikacji 26.01.2023 (dane dot. organizacji non-profit oraz spółdzielni)

⁶⁴ 20 podmiotów w roku 2021 było w sumie certyfikowanych Znak jakości Zakup Prospołeczny

⁶⁵ 7 podmiotów zostało certyfikowanych w konkursie Znak Jakości Ekonomii Społecznej i Solidarnej w roku 2021

Regionalny Program Rozwoju Ekonomii Społecznej w województwie dolnośląskim
na lata 2021-2027 z perspektywą do 2030 r.

PS prowadzą działania reintegracyjne dla swoich członków/pracowników	Odsetek PS, w których funkcjonują (zostały opracowane i są wdrażane) plany reintegracji społeczno-zawodowej lub dokumenty równoważne	b.d.	b.d.	80%	OWES, DOPS
Dla celu szczegółowego 3. Zwiększenie zaangażowania samorządu terytorialnego w rozwój ekonomii społecznej i poprawa współpracy z podmiotami ekonomii społecznej					
JST udzielają zamówień publicznych, stosując klauzule społeczne	Udział wartości udzielonych zamówień publicznych z klauzulami społecznymi w wartości udzielonych zamówień publicznych ogółem	3,2%	b.d.	5%	UZP, GUS
PES są ważnym ogniwem realizacji usług społecznych	Liczba JST będących założycielami podmiotu ekonomii społecznej.	24	25	Tendencja wzrostowa	DOPS, GUS
Dla celu szczegółowego 4. Upowszechnianie roli ekonomii społecznej jako ważnego narzędzia służącego rozwojowi lokalnemu i rozwiązywaniu problemów społecznych					
W województwie wzrasta liczba aktywnych PES	Liczba aktywnych PES	6,3 tys.	6,9 tys.	Tendencja wzrostowa	GUS
Ekonomia społeczna jest narzędziem służącym rozwojowi lokalnemu w rozwoju lokalnym	Liczba OWES współpracujących z LGD	50%	100%	100%	DOPS, OWES

8. Cele RPRES a Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej

Cele szczegółowe Regionalnego Programu Rozwoju Ekonomii Społecznej	Cele szczegółowe Krajowego Programu Rozwoju Ekonomii Społecznej			
	1. Wspieranie trwałego partnerstwa podmiotów ekonomii społecznej z samorządem terytorialnym w realizacji usług społecznych	2. Zwiększenie liczby wysokiej jakości miejsc pracy w przedsiębiorstwach społecznych dla osób zagrożonych wykluczeniem społecznym.	3. Zwiększenie konkurencyjności i podmiotów ekonomii społecznej na rynku.	4. Upowszechnienie pozytywnych postaw wobec ekonomii społecznej.
1. Wzmocnienie konkurencyjności i kondycji ekonomicznej podmiotów ekonomii społecznej		x	x	
2. Zwiększenie dostępu do wysokiej jakości usług reintegracji społecznej i zawodowej dla mieszkańców Dolnego Śląska	x	x	x	

Regionalny Program Rozwoju Ekonomii Społecznej w województwie dolnośląskim
na lata 2021-2027 z perspektywą do 2030 r.

3. Zwiększenie zaangażowania samorządu terytorialnego w rozwój ekonomii społecznej i poprawa współpracy z podmiotami ekonomii społecznej	x			
4. Upowszechnianie roli ekonomii społecznej jako ważnego narzędzia służącego rozwojowi lokalnemu i rozwiązywaniu problemów społecznych	x			x

9. Cele RPRES a Strategia Rozwoju Województwa

Cele szczegółowe Regionalnego Programu Rozwoju Ekonomii Społecznej	Wybrane cele Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2030			
	Cele operacyjne: 3.1. Kształtowanie postaw obywatelskich 3.6 Kształtowanie postaw prozdrowotnych, prosportowych i proekologicznych	Cel operacyjny 3.2 Wzrost Społecznej Integracji	Cel operacyjny 3.3 Doskonalenie regionalnego i lokalnych rynków pracy	Cel operacyjny 3.5 Doskonalenie regionalnej polityki wspierania seniorów oraz osób z niepełnosprawnościami
1. Wzmocnienie konkurencyjności i kondycji ekonomicznej podmiotów ekonomii społecznej			x	
2. Zwiększenie dostępu do wysokiej jakości usług reintegracji społecznej i zawodowej dla mieszkańców Dolnego Śląska		x		

Regionalny Program Rozwoju Ekonomii Społecznej w województwie dolnośląskim
na lata 2021-2027 z perspektywą do 2030 r.

3. Zwiększenie zaangażowania samorządu terytorialnego w rozwój ekonomii społecznej i poprawa współpracy z podmiotami ekonomii społecznej				x
4. Upowszechnianie roli ekonomii społecznej jako ważnego narzędzia służącego rozwojowi lokalnemu i rozwiązywaniu problemów społecznych	x			

10. Spis tabel.

Tabela 1. Rozkład liczbowy PES w podziale na subregiony (stan na 08.2023 r.)	25
Tabela 2. Rozkład podmiotów reintegracyjnych w województwie dolnośląskim w roku 2023	27
Tabela 3. Przedsiębiorstwa społeczne w województwie dolnośląskim (stan na 15 kwietnia 2021)...	41
Tabela 4 Średnie i mediany przychodów PS w trzech ostatnich latach – województwo i subregiony	42
Tabela 5. PS osiągające przychody poniżej 200 tys. zł rocznie	44
Tabela 6. PS osiągające przychody powyżej 1 mln zł rocznie	44
Tabela 7. Liczba podmiotów reintegracyjnych prowadzonych przez JST w 2021 i 2022 r.....	46
Tabela 8. JST, które przekazały środki na realizację zadań publicznych w trybach określonych w ustawie o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie w roku 2019.....	47
Tabela 9. Stosowanie klauzul zastrzeżonych i aspektów społecznych w zamówieniach publicznych według rodzaju jednostki samorządu terytorialnego w 2019 r. (w %), których łączna szacunkowa wartość przekracza kwotę 30 tys. euro	48
Tabela 10. Trudności JST w zaangażowaniu PES w realizację zadań publicznych.....	49
Tabela 13. PS doświadczające spadku przychodów w ciągu trzech ostatnich 3 lat	58
Tabela 14. Analiza SWOT	60

11. Spis Map.

Mapa 1 Podział województwa dolnośląskiego na subregiony wsparcia OWES	17
Mapa 2 Rozmieszczenie podmiotów reintegracyjnych w województwie dolnośląskim.....	28

